

સમયનો સદુપયોગ

સમય એટલે સંસ્કૃતમાં મૂળ ' સમ' પરથી આવેલો છે. સમ એટલે એકઠાડુ ,સમાન, નિત્ય, સમય અને જીવન બંને અમૂલ્ય છે.ગુમાવેલો સમય અને દેહમાં નીકળેલ પ્રાણ બંને પાછા મળી શકતા નથી. સમયપાલન એ સમયનો સદઉપયોગ છે. સમયની મૂડી દરેક પાસે સરખી જ હોઈ છે, પણ તેને ખર્ચવામાં તફાવત છે.એક વ્યક્તિ તેને કરકસરથી યોજનાપૂર્વક , વ્યવસ્થિત રીતે ખર્ચે છે. જ્યારે બીજી વ્યક્તિ તેને આડેધડ અને અવિચારી વેડફી નાખે છે. પરિણામે એમને સંતોષ અને સફળતા મળે છે. બીજાને થાક અને નિષ્ફળતા. અંગ્રેજી દાર્શનિક બેકને યોગ્ય જ કહ્યું છે કે “ સમયનો યોગ્ય ઉપયોગ સફળતાની ચાવી છે, સંસ્કારનું પ્રતિક છે અને પ્રગતિનું લક્ષણ છે.” જે વ્યક્તિ સમય અને આવેલ તકને ઓળખવામાં ભૂલ કરે છે. એટલે કે યોગ્ય સમયે તેનો લાભ ન ઉઠાવે તો તે સમય તો જતો રહે છે. પણ પોત્ર પણ નાશ પામે છે. જે માણસ ક્ષણનો ઉપયોગ કરે તેને સફળતા ચૂમતી આવે છે. ગુમાવેલી સંપત્તિ કે લક્ષ્મી પ્રયત્ન કરી પાછા વાળી શકાય છે પણ ગુમાવેલો સમય પાછો મેળવી શકાતો નથી. જીવનમાં ગુમાવેલી વસ્તુઓ નસીબજોગે આપણે મેળવી શકીએ છીએ. પરંતુ પસાર થઇ ગયેલ સમય અને દેહમાંથી નીકળી ગયેલ પ્રાણ પાછા મેળવી શકતા નથી. આ સંદર્ભે મને થોડીક પંક્તિઓ યાદ આવે છે.

“ કાળ કરે સો અઆજ કરે સો અબ

પલ જો પ્રલય હોયગી બહુરી કેગો કબ.”

સમયપાલન એ સમયનો સદઉપયોગ છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે સમયનો સદુપયોગ એ સૌથી મોટી મૂડી છે. સમય એ કાચું સોનું છે. તેનો સંગ્રહ શક્ય નથી. વ્યક્તિ ગમે તે વ્યવસાયમાં હોય કે નોલો કરતો હોય તેમાં સમયપાલન કરે છે. તે તેના ક્ષેત્રમાં ઉતરોઉત્તર પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. વિદ્યાર્થી સમયનું મૂલ્ય સમજી નિયમિત પરીક્ષાની તૈયારી કરતો હોય તો નજીકના દિવસોમાં તેને કઠોર પરિશ્રમ કરવો પડતો નથી. સમયનિષ્ઠને કોઈ દિવસ સમયની કમી હોતી નથી. તે પોતાનું કામ અડગ મનથી પૂર્ણ કરે છે. તે સમાજનો એક સાચો હિતેચ્છુ અને વિશ્વાસુ બંને છે. અને જે માણસ તેની કિંમત સમજતો નથી તે તેનું જીવન સુખમય બની શકતું નથી. તેના ભાગ્યમાં નિષ્ફળતા જ લખાયેલ હોય છે. તે આળસનો પરમ ભક્ત બની જાય છે. કેટલીક વ્યક્તિ પાસે પુષ્કળ સમય હોય છે તેમણે સમય કેવી રીતે પસાર કરવો તે પ્રશ્ન છે. જ્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓ પાસે બિલકુલ સમય હોતો નથી. સંસ્કૃત સુભાષિતમાં એક મહાનુભાવે કહ્યું છે કે

“પ્રથમ નાજિતા વિદ્યા દ્વિતીય નાજિત ધનમ

જેને બાળવસ્થામાં વિદ્યા મેળવી નહી, યૌવન અવસ્થામાં ધન કમાયો નહિ અને પૌઢાવસ્થામાં તપ કર્યું નહિ તે વૃદ્ધાવસ્થામાં શું કરી શકવાનો છે ? કામકાજનો યોગ્ય સમી પર જો ન કરવામાં આવે તો તે ક્ષણ જતી રહે છે તે ફરી પાછી આવતી નથી. જેમ બાણમાંથી છૂટેલ બાણમાંથી છૂટેલ તીર પાછું વાળી શકાતું નથી તેમ વહી ગયેલ સમયને પાછો લાવી શકાતો નથી. સમયની ઉપેક્ષા કરનાર સમય પોતે નાશ કરે છે. નેપોલિયન સેનાપતિ ગૃસી યુદ્ધ સેનામાં માત્ર પાંચ મિનીટ મોડો પહોચ્યો અને યુધ્ધમાં હાર ખાવી પડી. એટલે જ આપણા રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે “ કાળનું કામ આજે કરો અને આજનું કામ અત્યારે જ કરો” એકવાર અમેરિકન ફિલોસોફર ઈમરસનને પૂછવામાં આવ્યું કે તમારી કેટલી છે ? ઈમરસને તુરંત જ જવાબ આપ્યો કે ૩૬૦ વર્ષ. પ્રશ્ન પૂછનાર વ્યક્તિને જરા આશ્ચર્ય થયું . તેને ઈમરસનને પૂછ્યું કે તમે મારી સાથે મજાક તો નથી કરી રહ્યાને,ત્યારે ઈમરસને કહ્યું કે “ મેં મારા જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણનો સાચો ઉપયોગ કરીને કાર્ય કર્યું છે તે પ્રમાણે મેં જેટલું કાર્ય કર્યું તેટલું કાર્ય સામાન્ય વ્યક્તિ જો કરે તો તેને ૩૬૦ વર્ષ લાગે. તેથી મેં તમને મારી ઉંમર ૩૬૦ વર્ષની કરી તે માટું વિધાન ઉંમરની બાબતમાં સાચું છે” એક અંગ્રેજ લેખકે કહ્યું છે કે “A Stitch in time Saves Nine’ અર્થાત સમય માટે થોડોક પ્રયત્ન આગળની ઘણી બધી પરેશાનીઓથી બચાવે છે. પાકમાં યોગ્ય સમયે પાણી ન મળતાં પાક નિષ્ફળ જાય છે. નિષ્ફળ પાક ખેડૂતને પણ નાશ કરે છે. સંસ્કૃતમાં એક સૂત્ર છે. “ શુભમ શીઘ્રમ “ સારા કામ તાત્કાલિક કરી નાખવું. અર્થાત ‘ ધર્મના કામમાં ઢીલ શી ?’

“ કાવ્યશાસ્ત્ર વિનોદેન, કાળો ગચ્છતિ ધીમતામ

વ્યસેન ય મૂર્ખાણા, નીદયા ક્લહેન વા”

જગતમાં બુદ્ધિશાળી માણસો સમય કાવ્યશાસ્ત્ર કળા અને વિજ્ઞાનના અભ્યાસમાં જતો રહે છે. જ્યારે મૂર્ખ માણસોનો સમય ઊંઘવામાં અને કલેશ કંકાસમાં જતો રહે છે. જો તમે સમયનો સદુપયોગ કરો તો ગમે તેવું કાર્ય પણ તમે કરી શકો છો. આપણા મહાપુરુષો એ સમયની કિંમત સમજી હતી અને તેથી તેઓ પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં સફળતા મેળવી છે. ભગવાન કૃષ્ણ પણ સમયના અનુયાયી હતા. જયવર્ધનના વધ કરવાનો સમય વિષે અર્જુનને કહ્યું કે હજુ દિવસો બાકી છે ને યોગ્ય સમયે જયવર્ધનનો વધ થયો. જવાહરલાલ નેહરૂ, મહાત્મા ગાંધી વગેરે પોતાના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણનો સદુપયોગ કર્યો. ઈન્દિરાજીએ સમયનો સદુપયોગકર્યો તેને કારણે જ તેઓ કુશળ રાજનીતિમાં સફળ રહ્યા. તેમની હાર થઇ પણ એ હાર

જીતમાં ફેરવાઈ હતી. અમૃતા પ્રીતમએ સમું વિષે લખ્યું છે કે “ સમય પર તે જ સવારી કરી શકે છે જે સમયની લગામ પકડી રાખે છે.” સતત નવિ ક્ષણો દરેકના જીવનમાં આવે છે પણ તેનો ઉપયોગ ખુબ ઓછા માણસો તેનો ફાયદો ઉઠાવે છે. શેક્સપિયરે સાચું જ કહ્યું છે કે “ મેં સમય બરબાદ કર્યો, હવે સમય મને બરબાદ કરી રહ્યો છે.” ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ છે કે “ હે માનવ, એક ક્ષણનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ, પ્રત્યેક ક્ષણ તું જાગૃત રહેતો જા કેન કે આવી ક્ષણો ફરી પાછી હાથ લાગવાની નથી.” જે સમયને કરકસરથી, યોજનાપૂર્વક ખર્ચે છે તે જ જીવનમાં સંતોષ અને સફળતા મેળવી શકે છે. સમયનિષ્ઠ આત્મવિશ્વાસની જનની છે. સમય પોતે તટસ્થ છે તે શત્રુ કે મિત્ર નથી પણ પસાર થતી દરેક ક્ષણ અમુલ્ય છે આ ક્ષણને ઉપયોગી બનાવી સદુપયોગ કરવો એ જ જીવન છે. એક વખત એક વ્યક્તિ મહાત્મા ગાંધીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે જીવનમાં સફળતા મેળવવા માટે સૌપ્રથમ શું મેળવવું જોઈએ - શિક્ષા, શક્તિ કે ધન ? ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ આ વસ્તુઓ જીવનમાં સફળતા મેળવવા માટે તેના સહાયક જરૂર બંને છે કે શું કરવું કે શું ન કરવું. આપણે જો સમયને ઓળખવાની કળા શીખીએ તો ફરીથી આપણને પ્રસન્નતા અથવા સફળતાની શોધમાં મારે રખડવાની જરૂરીયાત નથી, તે પોતે સ્વયંઆવી આપણા દ્વાર ખખડાવે છે. ગાંધીજીના આ કથનમાં બે અર્થ નીકળે છે પ્રથમ તો આપણે સમયની કિંમત સમજવી જોઈએ અને બીજું સમયપાલન. સમય અનુસાર કામ કરવું જોઈએ. જીવનની એ યાવી છે એક કહેવત છે કે એક ક્ષણ પાછળ તે સેંકડો માઈલ પાછળ રહી જાય છે. કુદરતી શક્તિઓ ઘણી છે . પરંતુ સમું જેવી મહાન શક્તિ બીજી કોઈ નથી. સમય પર જ ઋતુ આવે છે, સમય પર હ ફૂલ ખીલે છે. સમય પર જ તે કરમાય છે. સમયે હ ફળ પાકે છે અને સમય જ ફળ આપણને મળે છે. આમ સમય વિનાની ઈચ્છા કડી ફળતી નથી તેથી સમયની કિંમત સમજીને કાર્ય કરો, જરૂર સફળ થશો. અન્યથા સમય જ શીખવાડશે કે સમય કેવી શક્તિ છે. જીવનમાં પ્રગતિ કરવી છે તો સમયની પ્રત્યેક ક્ષણનો સદુપયોગકરતાં શીખવું જોઈએ.

પ્રાચીનકાળથી અર્વાચીન સમયના અનેક ગુજરાતી સમર્થ સાહિત્યકારોએ ગુજરાતી ભાષાને સમૃદ્ધ બનાવી છે. ગુજરાતી સાહિત્યના અનેક સાહિત્યસ્વરૂપો ખેડાયા છે. આ ગુજરાતી સાહિત્યકારો પૈકીના સૌથી પ્રિય મારા સાહિત્યકાર મધ્યકાલીન યુગના આખ્યાનકાર પ્રેમાનંદ છે. મધ્યકાળના અન્ય કવિઓની જેમ પ્રેમાનંદના સમય અને જીવન વિશે આધારભૂત માહિતી ખૂબ ઓછી મળે છે. તેમના જીવન સમય સર્વમાન્ય ઈ.સ. ૧૬૪૦ થી ઈ.સ. ૧૭૧૪ માનવામાં આવે છે. પ્રેમાનંદના જીવન વિશે અનેક દંતકથાઓ પ્રચલિત છે. તે વડોદરાના વતની હતા. પિતાનું નામ કૃષ્ણ હતું તે મેવાડા ચોવીસા જ્ઞાતિના હતા. નાનપણમાં માતાપિતાનું અવસાન થવાથી માશીના ત્યાં તેમનો ઉછેર થયો. પ્રેમાનંદ વિશે ત્રણેક દંતકથાઓ પ્રચલિત છે. તે વડોદરામાં એક સિદ્ધની પ્રેમાનંદે સેવા કરી. સિદ્ધે ખુશ થઈ પોતાની વિદાય વખતે આવવાનું કહ્યું. પરંતુ પ્રેમાનંદ મોડો પડ્યો. રસ્તામાં સિદ્ધે તેની જીભ ઉપર કંઈક લખી કહ્યું : જો તું વહેલો આવ્યો હોત તો સંસ્કૃત ભાષાનો કવિ બનત. હવે ગુજરાતી ભાષાનો મોટો કવિ બનીશ" સિદ્ધિના આ વરદાનને લીધે પ્રેમાનંદ ગુજરાતી ભાષાનો સિદ્ધહસ્ત કવિ બન્યા. બીજી એક દંત કથા અનુસાર પ્રેમાનંદે ગુજરાતી ભાષાનો ઉત્કર્ષ ન થાય ત્યાં સુધી પાઘડી ન પહેરવાની આકરી પ્રતિજ્ઞા લીધેલી. પ્રેમાનંદે રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત, વગેરે પુરાણો ઉપરથી તેમણે આખ્યાનોની રચના કરી. તેમણે લગભગ ૪૫ વર્ષ જેટલા સમયમાં ૨૭ જેટલા આખ્યાનોની રચના કરી છે. તેમની મુખ્ય રચનાઓમાં ' રણયજ્ઞ', 'દશમસ્કંધ', 'અભિમન્યું આખ્યાન', ' ઓખાહરણ', 'નળાખ્યાન', 'ચંદ્રહાસાખ્યાન', 'હૂંડી', 'કુંવરબાઈનું મામેરૂ', ' સુદામાચરિત્ર', ' હારમાળા', અને ' શામળશાનાવિવાહ' છે. તેમના આખ્યાનોમાં ચાર મુદાઓ ધ્યાન ખેચે તેવા છે તેમાં તેમની કથનકલા, પાત્રાલેખન, ગુજરાતીકરણ અને તેમની અદભૂત રસપ્રભૂતા. આખ્યાન શ્રોતાઓ સમક્ષ અભિનય સાથે ગાઈ સંભળાવવાનો પ્રકાર છે. શ્રોતાઓ કંટાળે નહિ તે રીતે અંત સુધી પકડી રાખે છે. સુદામાચરિત ૧૪ કડવામાં રચના કરી છે. પ્રેમાનંદની સર્જકતાના કેટલાક વિશિષ્ટ ઉન્મેષો આ રચનામાં જોવા મળે છે. ભાગવતના દશમસ્કંધમાં અધ્યાય ૮૦ થી ૮૧માં સુદામાની કથા એક દષ્ટાંત તરીકે આવે છે. પ્રેમાનંદ કૃષ્ણ અને સુદામાની મૈત્રીની ઘટનાને આખ્યાનનું કથાવસ્તું છે.

પ્રેમાનંદનાં બધાં આખ્યાનોમાં ' મામેરૂ' સર્વશ્રેષ્ઠ આખ્યાન છે. મામેરૂ ૧૬ કડવાંની એક નાનકડી પણ અદોષરમણીય કૃતિ છે. પ્રેમાનંદના આલેખનમાં સામાન્ય રીતે પાત્રાલેખન વગેરે અંગે કેટલીક મર્યાદાઓ જોવા મળે છે. પરંતુ મામેરૂ પ્રેમાનંદને વળગેલી આ મર્યાદાઓથી લગભગ બચી ગયું છે. ગુજરાતના એક ભક્તશિરોમણી નરસિંહ મહેતાના ચરિત્રનું બહુ માર્મિક પ્રતિબિંબ અહીં ઝિલાયું છે. ' નળાખ્યાન' માં પ્રેમાનંદ સોળે કળાએ ખીલ્યા છે. ' નળાખ્યાન' ૬૫ કડવાંની આ રચના પ્રેમાનંદનાં આખ્યાનોમાં વિશિષ્ટ સ્થાનની અધિકારી છે. નળાખ્યાનનું કથાવસ્તું મહાભારત ઉપર આધારિત છે. વનપર્વના પર થી ૭૯ સુધીના અધ્યાયમાં ' નલોપાખ્યાન'ની કથા આવે છે. ' નળાખ્યાન' એ કરુણકથા છે તેમાં મુખ્ય કરુણરસ છે. પ્રેમાનંદે નળ અને

દમયંતી ના પાત્ર દ્વારા જીવનની કરુણતાને છતી કરે છે. 'દશમસ્કંધ' એ પ્રેમાનંદની અધૂરી રહી ગયેલી કૃતિ છે. ભાગવતના દશમસ્કંધના ૮૦ અધ્યાયમાંથી પ્રેમાનંદ માત્ર ૫૩ અભ્યાય સુધીની કથા ૧૬૫ કડવામાં રચી શક્યા છે. આ આખ્યાનમાં કૃષ્ણલીલાનું ભક્તિગાન છે. પ્રેમાનંદના જીવનનાં અંતિમ વર્ષોમાં રચાયેલ આ કૃતિ પ્રેમાનંદની પરિણત પ્રતિભાનું ફળ ગણાય છે. પ્રેમાનંદ પાસે ઉત્તમ કથનકલા છે. તે સાથે તેઓ પાત્રાલેખનમાં પણ પાવરધા છે. તેમના પાત્રો વાસ્તવિક અને સજીવ છે. કૃષ્ણ, જશોદા, નળદદમયંતી, સુદામાપત્ની, ઓખા, અભિમન્યુ, અનિરુદ્ધ, કુંવરબાઈ, નરસિંહ મહેતા, રામ, રાવણ અને મંદોદરી આવા અસંખ્ય પાત્રો પોતાના વિપુલ આખ્યાનસાહિત્યમાં સર્જ્યા છે. એ દરેકને પોતપોતાનું વ્યક્તિત્વ છે. પ્રેમાનંદને જનસ્વભાવનું ઊંડુ જ્ઞાન છે. તેનું સંસારનિરીક્ષણ બારીક છે. પ્રેમાનંદના પાત્રાલેખનમાં અને સમગ્ર

નિરૂપણમાં સમકાલીન ગુજરાતી સમાજ ડોકિયાં કરે છે. તેમને પોતાની આસપાસનો સમાજ જ આખ્યાનોમાં ખડો કરી દીધો છે. તેમના વાણી, વેશ, અને વર્તનમાં ગુજરાતીતા દેખાય છે.

પ્રેમાનંદ રસનો સ્વામી છે. આખ્યાનમાં એકથી વધારે રસોનું નિરૂપણ માટે અવકાશ છે. પ્રેમાનંદે પોતાનાં આખ્યાનોમાં એકથી વધારે રસોનું સફળ નિરૂપણ કરીને પોતાની રસસિદ્ધિનો પરિચય આપ્યો છે. પ્રેમાનંદે ભક્તિરસ અને અદભૂતરસની સરિતા વહાવી છે. તેમણે કરૂણ, શૃંગાર, હાસ્ય, અદભૂત, વીર અને ભયાનક જેવા રસોનું નિરૂપણ જોવા મળે છે. પ્રેમાનંદની રસક્રાંતિની કળાએ છે કે તેઓ એક રસમાંથી બીજા રસમાંથી છટકી જતાં વાર લાગતી નથી, અને એ એવી સ્વાભાવિક રીતે કરે છે કે લેશમાત્ર રસભંગ થતો નથી. તેઓ હાસ્યરસમાંથી કરૂણરસ અને કરૂણરસમાંથી હાસ્યરસનું નિરૂપણ કરે છે. રસાલેખનની બાબતમાં પ્રેમાનંદની વિશેષતા છે કે એક મુખ્ય રસ ઉપરાંત બીજા ગૌણ રસો આખ્યાનમાં એવીરીતે નિરૂપણ પામે છે કે એકબીજાને મદદરૂપ થઈને સચોટતા ધારણ કરે છે. 'નળાખ્યાન'માં કરૂણ, હાસ્ય અને અદભૂતરસ એકબીજાને ઉત્તમ રીતે સહાયક બન્યા છે. તેઓ વિવિધ ઢાળો અને વિવિધ ગાઈ શકાય તેવા રાગોની મદદથી પ્રેમાનંદ આખ્યાનનું વાતાવરણ જમાવે છે. ઉપમા, રૂપક, ઉત્પેક્ષા વગેરે અલંકારોમાં તેમની કવિ તરીકેની મૌલિક શક્તિ પ્રગટ થાય છે.

પ્રેમાનંદ મધ્યકાળનો સર્વોત્તમ કવિ છે. આખ્યાનના પ્રકારને શ્રેષ્ઠ કોટિમાં મૂકી દેવામાં તેમનો ફાળો સૌથી વિશેષ છે. પ્રેમાનંદે પોતાનાં આખ્યાનો દ્વારા ગુજરાતી પ્રજાના ધર્મસંસ્કારોને જીવંત રાખ્યા છે. લોકહૃદયને વશ કરનારી કેટલીક ઉત્તમ કૃતિઓ પ્રેમાનંદે ગુજરાતી ભાષાને ચરણે ધરી છે. કવિશિરોમણી પ્રેમાનંદ આખ્યાનકાર શિરોમણી પણ છે. આવા મહાન આખ્યાનકાર અને કવિ ગુજરાત હંમેશાં તેમનું ઋણી રહેશે.

"છેલ્લો કટોરો ઝેરનો આ પી જજો બાપુ

સાગર પીનારા અંજલી નવ છોડજો બાપુ"

લાંબી ચાળનું ખમીસ તેના પર લાંબો સફેદ કોટ, છૂટી પાટલીની ઘોતી, બગસરાનો ચોકડીજાળો સાફો અને નીચી કાયા, ભીનો વાન, મોટી આંખો, વાંકળીયા ઝુલ્ફા અને મરદની ચાલનાર પોતાને પહાડનું બાળક તરીકે ઓળખતા લોકસાહિત્યકાર અને રાષ્ટ્રીયશાયર ઝવેરચંદ મેઘાણી નો જન્મ સવંત ૧૯૫૩ના શ્રાવણ વદ પાંચમને તા.૨૮મી ઓગસ્ટ ૧૯૯૬ના રોજ દશા શ્રીમાળી જૈન વણીક પરિવારમાં સૌરાષ્ટ્રના ચોટીલામાં થયો હતો. તેમના પિતા કાલીદાસ દાઠા થાણાના જમાદાર હતા. માતાનું નામ ઘોળીબાઈ હતું. ઝવેરચંદ મેઘાણીનું પ્રાથમિક શિક્ષણ દાઠા, પાણિયાદ, બગસરા વગેરે સ્થાનોમાં થયું હતું. મેઘાણીને બચપણથી જ સાહિત્યનો શોખ હતો. ઈ.સ.૧૯૧૩માં અભ્યાસ માટે ભાવનગર કોલેજમાં જોડાયા. તેઓ ઈ.સ.૧૯૧૬માં ભાવનગર કોલેજમાં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત વિષય સાથે બી.એ. થયા. અહીં જશોનાથ મહાદેવમાં યોજાતી મિત્રમંડળીમાં તેઓ પોતાનાં રાષ્ટ્રભક્તિયુક્ત ગીતો સંભળાવતા. ત્યારપછી નોકરી માટે કલકત્તા ગયા. શેઠ જીવણલાલ સાથે ઈ.સ.૧૯૧૮માં વિદેશ પ્રવાસ કર્યો. પરંતુ વિદેશથી પરત આવ્યા પછી તેમનો વતનપ્રેમ પ્રબળ બનતાં તેઓ નોકરી છોડી દઈને ઈ.સ.૧૯૨૧માં વતનમાં આવી પોતાનું જીવન સાહિત્યને ચરણે ધરી દીધું. દમયંતીબેન સાથે તેમના લગ્ન થયાં.

ઝવેરચંદમેઘાણી ભારે ખડતલ અને સાહસિક હતા. તેમણે સૌરાષ્ટ્રના ગામડે ગામડે ફરીને લોકકથાઓ, દંતકથાઓ, ભજનો, લોકગીતો એકત્રિત કર્યાં. અને તેને સાહિત્યિક ભાષામાં કંડાર્યાં. રઢિયાળી રાત, હાલરડાં, ચૂંદડી જેવા સંગ્રહો પ્રકાશિત કર્યાં. સૌરાષ્ટ્રની ભૂમિનું ખમીર, બહારવટિયા, સંતોનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઈ.સ. ૧૯૧૮માં તેમનો પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ 'દીવો ઝાંખો બળે' પ્રગટ થયો. 'યુગવંદના', 'રઢિયાળી રાત', 'કંકાવટી', 'વેણીનાફૂલ', 'ચૂંદડી', 'કિલ્લાલ' જેવા નવ જેટલા કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ કર્યા છે. યુગવંદના રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીના સ્વરાજ્ય આંદોલનના યુગને કાળદેવતા કંઠે કવિતા ગાતા ત્યારે જનમેદની તેમણે સાંભળી ડોલી ઉઠતી. 'સિંધૂડો' ગીત તેમણે અંગ્રેજ સરકારે ગિરફતારી કરી બે વર્ષની જેલની સજા થઈ. ત્યારે ન્યાયાલયમાં પણ તેમણે 'હજારો વર્ષો જુની અમારી વેદનાઓ' ગીત લલકાયું. ઈ.સ. ૧૯૩૧માં 'છેલ્લો કટોરો' મેઘાણીએ લખીને અમૃતલાલ શેઠ મારફતે ગાંધીજીને સ્ટીમરમાં પહોંચતું કયું હતું. બાપુને પ્રત્યક્ષ જોયા ન હતા તેમ છતાં જાણે કે તેમના સ્વભાવને રોમરોમ ઓળખી ગયા હોય તેવું નિરૂપણ કયું છે. આ ગીત વાંચી ગાંધીજીએ તેમને 'રાષ્ટ્રીય શાયર' નું બિરુદ આપ્યું. તેમના સાહિત્યમાં સૌરાષ્ટ્રનું ખમીર વટ, ટેક, બહારવટિયા તથા સંતોનું આલેખન કરી સૌરાષ્ટ્ર ધરતીમાં રહેલી ખાનદાની અને અમીરાતના દર્શન

કરાવ્યા છે. તેમણે નવલિકા, નાટક, નવલકથા, સંપાદન તથા લોકસાહિત્યક્ષેત્રે કામ કર્યું છે. તેમની નવલિકાઓ પ્રાચીન પ્રસંગોથી અર્વાચીન જીવન વાર્તાઓ લખી છે. ઈ.સ. ૧૯૨૮માં રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક એનાયત થયો. તેઓ મુંબઈમાં જઈ જન્મભૂમિ દૈનિક માં જોડાયા. તેમણે વેવિશાળ, તુલસીક્યારો, સમરાંગણ, પ્રભુ પધાર્યા અને સોરઠ તારાં વહેતા પાણી જેવા પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા.

ઝવેરચંદમેઘાણી 'વિલોપન અને બીજી વાતો', ' ધૂપછાયા', ' માણસાઈના દીવા' તથા ' પ્રતિમા અને પલકારા જેવી નવલિકા પ્રગટ કરી તેમની નવલિકાઓ પ્રાચીન પ્રસંગોથી અર્વાચીન જીવન વાર્તાઓ લખી છે. તેમણે વીરપુરુષો, બહારવટિયા અને સૌરાષ્ટ્રના સંતોનું નિરૂપણ જોવા મળે છે. તો સોરઠ તારાં વહેતા પાણી, વેવિશાળ, રા'ગંગાજળીયો, સમરાંગણ, વગેરે સામાજિક તેમજ ઐતિહાસિક નવલકથાઓ આપી છે. તેમની નવલકથામાં નાયક, નાયિકા કે પ્રણય ત્રિકોણને નહી પણ સમસ્ત જનસમાજના હૃદય ધબકારાથી ધબકતી જીવનસૃષ્ટિ તેમની કુંટુંબ ભાવનાનું નિરૂપણ જોવા મળે તેઓ થોડાક શબ્દોમાં પાત્ર આપણી સામે જીવતું જાગતું કરી દે છે. મેઘાણીનું સર્વોત્તમ યશસ્વળી હોય તો તેમનું લોકસાહિત્ય. પોતાના કંઠ દ્વારા લોકસાહિત્ય રજૂ કરી લોકસમુદાયને વશ કરવાની કલા તથા લોકસાહિત્યનો મર્મ તથા મહંતો સમજાવવાની શક્તિઓ સાથે એક માણસમાં એવી વિરલ ઘટના છે. ઝવેરચંદમેઘાણી ઈ.સ. ૧૯૪૩ થી ૧૯૪૭ સુધી લોકસાહિત્યના લગભગ ૩૨ જેટલા પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા છે. તેમાં દુહા, હાલરડાં, ગીતકથા, લોકકથા, વ્રતકથા, બાળકથા અને સંતકથાનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે 'સૌરાષ્ટ્ર' તંત્રી પદે પણ સેવાઓ આપી છે. તેમના સાહિત્યમાં માનવજાતની મીઠાસ અને જીવનના વમળોનું તથા વ્યથાનું નિરૂપણ જોવા મળે છે.

ઝવેરચંદમેઘાણી ૮મી માર્ચ ૧૯૪૭ના રોજ બોટાદમાં પ્રા.શિક્ષણ સંમેલનમાં હાજરી આપી તેમાં ' આદર્શના મેણાં મારશો મા' ઉપર તેમને પ્રવચન આપ્યું. અને બીજા દિવસે ૮મી માર્ચ ૧૯૪૭ના રોજ હૃદયરોગના હુમલાથી તેમનું અવસાન થયું. મેઘાણીના પચાસવર્ષના જીવન આયુ દરમ્યાન માત્ર પચ્ચીસ વર્ષની એમની લેખન કારકિર્દીમાં વિવિધ પ્રકારના વિષયના સાહિત્યમાં અવિસ્મરણીય સેવા હંમેશાં યાદ રહેશે. વિદાય કાવ્યમાં પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરતાં કહે છે

" કદી સ્વાધીનતા આવે, વિનંતી ભાઈ છાની

અમોનેય સ્મરી લેજો, જરી પણ એક નાની"

આ ક્ષણે ઝવેરચંદમેઘાણીનું સ્મરણ કરી તેમની ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેમણે આપેલું અમુલ્ય યોગદાન યાદ કરી તેમનું સ્મરણ કરી કોટી કોટી વંદન કરૂ છું.

માણસના માનસિક વિકાસ, માનવઘડતર અને વૈચારિક પરિવર્તન તેના વાંચનને આભારી હોય છે. આપણું વાંચન એ જ આપણા જીવનનું ખરું પ્રતિબિંબ છે. વાંચન એ આપણા આંતરિક જીવનનો માપદંડ છે. મનુષ્યનું જેવું વાંચન તેવું તેનું જીવન. વાંચન માટે સારાં પુસ્તકોની ગરજ છે. આધુનિક માનવીઓ માટે પુસ્તક સૌથી વધુ આનંદ આપનારું શિષ્ટ સાધન છે. સ્વયં શિક્ષક સલાહકાર બનીને સાચી સમજ આપે છે, સાચી દિશા તરફ દોરી જાય છે. " હું નરકમાં પણ સારાં પુસ્તકોનું હર્ષથી સ્વાગત કરીશ, કારણ કે તેમનામાં એટલી શક્તિ છે કે તે જ્યાં હશે ત્યાં આપોઆપ સ્વર્ગ બની જાય છે." આજથી લગભગ નવ દાયકા પહેલાંનું લોકમાન્ય ટિળકનું આ વિધાન ખરેખર આજે પણ એટલું જ અસરકારક રહ્યું છે. માનવોના સર્વાંગી વિકાસમાં પુસ્તકોનો અનન્ય અને મહત્તમ ફાળો છે. વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસની પ્રક્રિયામાં પુસ્તકોનું યોગદાન અમૂલ્ય છે. આપણા રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે ' જ્યારે જ્યારે મને મૂંઝવણ થાય છે ત્યારે હું ગીતામાંથી માર્ગદર્શન મેળવું છું.' પુસ્તક એ જીવનને અજવાળે છે. દરેક પુસ્તક દિવ્યગ્રંથ છે જેમાં જીવન જીવવાની શક્તિ છે, જે પરમ તત્વ તરફ લઈ જાય છે. પુસ્તકોનું વાંચન એ જ પ્રજાના સંસ્કારો છે, માનવની સાચી ઓળખાણ છે. પુસ્તક માત્ર સમાજ નહિ પરંતુ રાષ્ટ્રના ઘડતર કરવા માટે ઉપયોગી છે. મનુષ્યનું વર્તમાન જ નહિ, પરંતુ ભવિષ્ય પણ પુસ્તકો પર આધારિત છે. આથી કવિ કલાપી કહે છે કે " જીવીશ તો માત્ર પુસ્તકોથી" ઉત્તમ પુસ્તક લેખકના લોહીનો લય છે. જેમ અન્ન આપણા લોહી-માંસને પોષે છે, તેમ સદ્વાંચન આપણા સંસ્કારોને પોષે છે. એક અંગ્રેજી ઉક્તિ પ્રમાણે ' **Books are our never failing friends**' માનવમિત્રો થકી આપણે ક્યારેક અલગ થઈએ પણ પુસ્તક મિત્રો તો જીવન પર્યંત આપણી સાથે જ રહે છે. તે આપણને ઉત્તમ જીવનદષ્ટિ આપી આપણું જીવનઘડતર કરે છે. પુસ્તક વિહોણા સમાજની કલ્પના કરવી ખૂબ જ કઠિન છે. આથી જ બાર્થોલિન કહે છે ' પુસ્તકો વિના ઈશ્વર મૌન છે, ન્યાય ઊંઘે છે, પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન સ્તબ્ધ છે, દર્શન લંગડું છે, શબ્દ મૂંગો અને બધી જ વસ્તુઓ માટે ગાઢ અંધકારમાં છે.' વ્યક્તિના આંતરિક વિકાસ માટે માત્ર સ્થૂળ ખોરાક કરતાં ઉત્તમ પુસ્તકોરૂપી દિવ્ય પ્રકાશની જરૂર પડે છે જે માણસને માનસિક રીતે તદ્દુરસ્ત બનાવે છે.

મનુષ્યનું વર્તમાન જ નહિ પરંતુ ભવિષ્ય પણ પુસ્તકો પર આધારિત છે. જહોન રસ્કિનનું ' અન ટુ ધી લાસ્ટ' પુસ્તકથી ગાંધીજીને દેશની આઝાદી મેળવવા માટે સત્યાગ્રહ કરવાની પ્રેરણા મળી . તો શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાનો સંદેશ ' કર્મ કરો, ફળની ઈચ્છા ન રાખો' આજે પણ એટલો જ ઉપયોગી છે જેટલો આજથી હજારો વર્ષ પહેલા લાગતો હતો. બાઈબલ પણ વ્યક્તિ વચ્ચેના ભેદભાવો દૂર કરવા માટે અને દરેક વ્યક્તિમાં દયા, સહિષ્ણુતા અને પ્રેમના અંકુર વિકસાવવા માટે ઉપયોગી છે. જો પુસ્તકો ન હોત તો આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તથા વિશ્વના ઈતિહાસ આપણે જાણી શક્યા ન હોત . મહાત્મા ગાંધીજી એ કહ્યું છે કે પુસ્તકો મન માટે સાબુનું કાર્ય કરે છે. જે આપણા મનના વહેમ, અંધશ્રદ્ધા તથા અજ્ઞાનને દૂર કરવાનું કાર્ય કરે છે. પુસ્તકો ન

હોત તો માણસ પોતાના વિચારોમાં પરિવર્તન લાવી શકે નહીં. પુસ્તકથી જ માનવી વિવેકી, સંયમી અને સદ્ગુણો જેવા ગુણોનો વિકાસ થાય છે. તે નવા વિચારો પૂરા પાડે છે તથા જૂના વિચારોને દઢ બનાવે છે. આથી જ સોક્રેટીસે કહ્યું છે કે ' પુસ્તકો આપણને ખબર ન પડે એ રીતે આપણા જીવનનો કાટ દૂર

કરતા રહે છે.' જીવનમાં કપરી પરિસ્થિતીમાં પુસ્તક જ જીવનનું માર્ગદર્શન અને એક સારા મિત્રની ગરજ સારે છે. બીમાર વ્યક્તિ પુસ્તક વાંચનથી પોતાના દુઃખ હળવું થાય છે અને પોતાના દુઃખની ભૂલી જાય છે. પુસ્તકો ન હોત તો મહાપુરૂષો કરેલા કાર્યો આપણે અજાણ હોત. માનવીમાં રહેલી તેની સુષુપ્ત શક્તિઓ બહાર લાવવાનું જો કોઈ સરળ માધ્યમ હોય તો તે પુસ્તક છે. સારાં પુસ્તકો કદી આપણને છેલ્લે દેતા નથી. તેમાં ગ્રંથસ્થ થયેલું મહાપુરૂષોનું જીવનદર્શન દુઃખ કે વિપત્તિમાં ધીરજ અને શાંતિ આપે છે. દુઃખને હળવું બનાવે છે. વહેમ, અજ્ઞાન અને અંધશ્રદ્ધાને દૂર કરે છે.

જો પુસ્તકો ન હોત તો માણસ પોતાના વિચારોનો સંગ્રહ કરી શક્યો ન હોત. વિશ્વ માનવી અને પશુઓમાં કોઈ ફરક જોવા મળી શકે નહીં. પુસ્તક વગર જ્ઞાનનો પ્રચાર અને પ્રસાર થઈ શકે નહીં. માણસનું જ્ઞાન તેના પોતાના માટે જ પૂરતું રહે.

મારો યાદગાર પ્રવાસ

પ્રવાસનો શોખ વિદ્યાર્થીઅવસ્થામાં વિકસાવ્યો હોય તો મોટપણે માનવી પ્રવાસી કંટાળતો નથી. પ્રવાસ એ તો હૃદય, મન અને આત્માને વિશાળ, ઉદાર અને દઢ બનાવનારી ઉદાત પ્રવૃત્તિ છે. સાહસિકતા, સહિષ્ણુતા, માનવતા, વ્યવહાર અને નિયમિતતા જેવા જીવનઘડતરના મૂલ્યવાન ગુણો પ્રવાસ દ્વારા ખીલે છે. વિદ્યાર્થીઓમાં સૌંદર્યદ્રષ્ટિ વિકસે છે. સહકારની ભાવના કેળવાય છે. મુશ્કેલીને હસતાં હસતાં પાર કરવાની તાલીમ મળે છે. અને ઝીણામાં ઝીણી બાબતનુંપણ ચોકસાઈથી આયોજન કરવાની ટેવ પડે છે.

આ સત્યનું દર્શન અને વાસ્તવિકતાનો પરિચય મને સૌરાષ્ટ્રના પ્રવાસ દરમ્યાન થયો. અમારી શાળામાં પમી નવેમ્બર ૨૦૦૪ના રોજ વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકોએ સાથે મળીએ આ પ્રવાસનું વિગતપૂર્ણ, ઝીણવટભયું અને ચોકસાઈભર્યું આયોજન કર્યું. પ્રવાસની પૂર્વતૈયારી એટલી ગણતરીબંધ અને વ્યવહારુ હતી કે આદિથી અંત સુધી ક્યાંય જરા પણ અગવડ કે મુશ્કેલી પડી નહિ. રેલવે કરતાં બસ દ્વારા મુસાફરી કરવાથી પ્રવાસ ઝડપી બને છે એટલું જ નહિ, સરળ, સુગમ અને આનંદદાયક બને છે તેનો પ્રત્યક્ષ પરિચય મને પહેલીવાર થયો.

અમારા પ્રવાસની શરૂઆત પમી નવેમ્બર રાત્રે લગભગ ૧૧.૩૦ કલાકે અમારી બસ કોબાથી જવા રવાના થયા. શનિવારે સવારે લગભગ ૯.૧૫ કલાકે અમો તુલસીશ્યામ પહોચ્યા. ત્યાં અમે ગરમ પાણીના ઝરા જોઈ અમે ત્યાંનું એક હજાર વર્ષનું પ્રાચીન સુપ્રસિધ્ધ શ્યામસુંદર મંદિરમાં મહાદેવના દર્શન કર્યા. ત્યારપછી બધા સમુહમાં ગાંઠિયાનો નાસ્તો તથા ચા પીધી. ત્યાંથી અમે દિવ જવા માટે પ્રયાણ કર્યું. બપોરે ૧૨ કલાકે અમે દીવ પહોચ્યા. દરીયામાં નાગવા બીચ પર સ્નાન કરવાની ખૂબ જ મજા આવી. દરીયાની અંદર ખૂબ જ મસ્તી કરી. નારીયેળનું પાણી તેમજ મલાઈ ખાવાની મજા આવી. બપોરનું ભોજન લીધા પછી દીવના કિલ્લાના દર્શન માટે ગયા. ત્રણ ભાગમાં પાણી એક તરફ રેતીના પથ્થરના ખડકમાંથી કાણી ખાઈથી સુરક્ષિત હતો. ફિરગીઓમાટે આ મહત્વનો કિલ્લો માનવામાં આવી રહ્યો છે. દીવના કિલ્લા અંગેની માહિતી અમોને ત્યાંના ગાઈડે ખૂબ જ સુંદર અને રસપ્રદ આપી જે જાણી આનંદ થયો. ત્યારપછી અમો એહમદપુર માંડવી ઘોઘરા બીચ પર સમુદ્રદર્શન કર્યા. સાંજના લગભગ ૬ વાગે સોમનાથ જવા રવાના થયા. સોમનાથ અમે ૯ કલાકે પહોચ્યા. રાત્રે મોડા પહોચવાથી અમે સોમનાથ મંદિરના દર્શન કરી શક્યા નહી. અમારુ રાત્રીરોકાણ સોમનાથમાં જ હતું. અમો સોમનાથના બજારમાં ખરીદી કરવા માટે ગયા. રાત્રે દરિયાના મોજાના સુસવાટા ખૂબ જ ત્રીવ સાંભળવા મળતા હતા. રાત્રે ખીચડી, છાસ અને ભાખરીનું ભોજન લીધુ. ધર્મશાળામાં ઉતારાની વ્યવસ્થા ખૂબ જ સુંદર વ્યવસ્થા જોઈને આખા દિવસની બસની મુસાફરીનો થાક ક્યાંય ઉતરી ગયો. મોડે સુધી વાતો કરી અમો બધાએ આરામ કર્યો.

બીજા દિવસ સવારે વહેલા ઉઠી બ્રશ કરી ચા પાણી કરી અમો સોમનાથ મહાદેવના દર્શન કરવા માટે ગયા. દર્શન કરી અમોએ સમુદ્રદર્શન કરી અમો ત્રિવેણીસંગમમાં ગીતામંદિરના દર્શન કર્યા. ત્યાં

હરણાનદી, લક્ષ્મીનારાયણનું મંદિર, ગોહીલ વીર હમીરજીનું મંદિરના દર્શન કર્યા. તે ઉપરાંત હિરણ્ય, સરસ્વતી અને કપિલા નદીનો જ્યાં ત્રિવેણીસંગમ થાય છે તે દર્શન કર્યા. ત્યાંથી અમો ૯.૦૦ કલાકે ચોરવાડ

જવા માટે રવાના થયા. ચોરવાડ જતાં ભાલકાતીર્થ જ્યાં ભગવાન કૃષ્ણને જરા નામના શિકારી દ્વારા પગમાં મારેલુ તીરની મૂર્તિના દર્શન કર્યા. અમો ચોરવાડ લગભગ ૧૧.૪૫ પહોંચ્યા. ત્યાં અમો ચોરવાડના દરિયાકિનારો ગયા. ત્યારપછી ભવાની માતાના દર્શન કર્યા. બપોરનું ભોજન પણ અમે આ પવિત્ર ભૂમિ પર લીધું. ત્યાંથી અમો જુનાગઢ જવા માટે રવાના થયા. જુનાગઢ અમે ૫.૪૫ કલાકે પહોંચ્યા. ત્યાં જુનાગઢ મ્યુઝીયમ જોવા માટે ગયા. મનસુખભાઈ સોની ગાઈડની મદદથી ત્યાંની રસપ્રદ માહિતી મેળવી. ઈ.સ. ૧૯૬૫માં મહંમદ બેગડાએ ઉપરકોટ કિલ્લો જેમાં નિલમ માણેક તોપ જે લોખંડ,કાંસુ, જસત જેવી પંચ ઘાતુની બનેલી છે. આ તોપ દીવથી લાવવામાં આવી હતી. ત્યારપછી અમો અડીકડી વાવ જે ૮૦૦ વર્ષ જુની છે એતી અને કેતી બંને બહેનોએ આપેલ બલિદાન આપ્યું અને વાવમાં પાણી આવ્યું. જે રા'બેગારની બંને દાસીઓ હતી તેમના નામ ઉપરથી રાખવામાં આવ્યું છે. ઈ.સ. ૧૯૬૪માં રાજા નવઘણે નવકાણ કૂવો બંધાવેલો જે ૩૦૦ ફૂટ ઉંડાઈ, ૨૩૬ પગથીયા અને ૧૩ અનાજ ના કોઠાર આવેલા છે. ત્યારપછી અમો જુનાગઢ અંગેની ફિલ્મ પણ નિહાળી જે જુનાગઢના ઇતિહાસનું નિરૂપણ કરવામાં આવેલ હતું. ત્યારપછી અમો ધર્મશાળામાં રાત્રિરોકાણ કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. રાત્રે સેવ ઉસળનું ભોજન લીધુ ત્યારપછી રાત્રે મોડા સુધી જાગીને આરામ કર્યો.

બીજા દિવસે સવારે ૪-૦૦ વાગે ઉઠી ચા અને નાસ્તો કરી અમો વહેલી પરોઢે ઝટપટ તૈયાર થઈને ગિરનારની તળેટીમાં જઈ પહોંચ્યા અને દિવસ ચઢે તે પૂર્વ ગિરનારનાં જેટલાં પગથિયાં ચઢાય એટલાં ચઢી લેવા ઉતાવળ કરી. અમે બધાં ખૂબ આનંદ કરતાં કરતાં છેક છેલ્લી ટૂંક સુધી જઈ પહોંચ્યાં. અહીંથી જુનાગઢ શહેર અને નીચેના જેગલનું પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય જોલને હૈયું પુલકિત થલ ગયું. નીચે ઉતર્યા બાદ ખૂબ જ થાક લાગ્યો હોવાથી બપોરનું ભોજન લઈ અમે આરામ કર્યો. લગભગ ત્રણ વાગે અમો નરસિંહ મહેતાનો ચોરો જોયો ત્યાં તેમના જીવનના ફોટા, તેમનો કૂડ જ્યાં તેઓ દરરોજ સવારે સ્નાન કરવા જતા હતા. ત્યારપછી અશોક શિલાલેખ, દામોદર કુંડના દર્શન કર્યા. ત્યાંથી અમો સાંજે ચાર વાગે વીરપુર જવા માટે પ્રસ્થાન કર્યું. વિરપુરમાં સુપ્રસિદ્ધ જલારામ મંદિરમાં દર્શન કર્યા અને વીરપુર બજારમાં ખરીદી કરી. ત્યારપછી અમો ગોંડલ આવ્યા અને સ્વામીનારાયણ મંદિરે ગયા. મંદિરમાં જ પ્રસાદી લઈ ત્યાંથી અમારા મૂળ સ્થળ કોબા આવવા માટે પરત થયા. રાત્રે લગભગ ૧૨.૩૦ કલાકે અમો કોબા આવી ગયા હતા.

મેં જિંદગીમાં પહેલી જ વાર દરિયો જોયો તેથી મારા આનંદની તો અવધિ જ નહોતી. ભગવાન સોમનાથનું ભવ્ય મંદિર જોઈને, શિવલિંગનાં દર્શન કરીને હું ગદ્ગદીત થઈ ગયો. પૂરા ત્રણ કલાક દરિયાના ઉછળતાં-કૂદતાં મોજાં જોઈને અદ્ભૂત આનંદ થયો. ત્રણ દિવસનો પ્રવાસ ક્યાં પસાર થઈ ગયા તેની ખબરેય ન પડી. ઘેર પાછા જવાનું કોઈને મન નહોતું પણ શું થાય ? આમ આ ટૂંકો તથા મહત્વપૂર્ણ પ્રવાસનું મારા મનમાં સંભારણું રહી ગયું છે. જુનાગઢ - ગિરનારની ઐતિહાસિક ભૂમિ જોઈને મને રા'બેગાર- રાણકદેવી

अने काकमंजरी याद आल्या. तथा सोमनाथनुं धार्मिक तीर्थधाम जोईने मने सोलंडी युगना गुजरातनी धर्मप्रियतानी जांभी थई. प्रवासनो कार्यक्रम जो आयोजनबध्द डोय तो केवी मजा आवे अेनो मने प्रत्यक्ष अनुभव थयो, जे कदाय हुं जीवनभर नडि लूडुं.

આધુનિક યુગની અજાયબી કમ્પ્યુટર

માનવજાત દ્વારા કરવામાં આવેલી અમુક શોધોએ જીવનને એક હદ સુધી બદલી નાખ્યું છે. જગતને સૌથી મહત્વની એવી બે શોધો આ વાતનું ઉદાહરણ છે પ્રથમ શોધ એ પૈડું છે. પૈડું , ટાયર, વ્હિલની શોધ એ આપણે કલ્પના ન કરી શકીએ તેટલી હદે આપણા જીવનમાં વણાઈ ગઈ છે. તેવી જ બીજી મહાત શોધ ગણવામાં આવે છે કમ્પ્યુટર. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન પેદા થયેલી જરૂરિયાતના ફળ સ્વરૂપે શોધાયેલું કમ્પ્યુટરએ માનવજીવનનો એક યા બીજાને સીધી કે આડકતરી રીતે અસર કરતું રહ્યું છે. અને છેલ્લા એક દશકથી કમ્પ્યુટરને વિવિધ ક્ષેત્રો સાથે સાંકળીને તેનો મહત્તમ ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

" સિદ્ધી મળી જ્યાં એક,

ત્યાં લાખ દિશાઓ ખુલી

કમ્પ્યુટર તણા આવિષ્કારે

પ્રગતિની કિરણાવલી ખોલી"

આધુનિક યુગમાં કમ્પ્યુટરની શોધ અનન્ય અને અજાયબી સમાન છે. આજનો યુગ કમ્પ્યુટરનો યુગ કહેવાય છે. એમાં કશું જ ખોટું નથી વિજ્ઞાનની શોધો પછી માનવી યંત્રોનો ગુલામ બનતો જાય છે. એવો એક આક્ષેપ કરવામાં આવે છે. યંત્રને કારણે માનવી આળસુ બની ગયો છે. તેનો શારીરિક અને માનસિક વિકાસ અટકી ગયો છે. માણસ જાતે કાર્ય કરવાને કદલે ડગલેને પગલે યંત્રનો ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ હું તો એમ માનું છું કે યંત્રને લીધે માનવીનો વિકાસ અટકી ગયો નથી બલકે વધુ વિકાસ થઈ રહ્યો છે. કારણ કે સામાન્ય યંત્રની શોધ પછી આવી અજાયબી શોધ થઈ છે. વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં માનવીએ પાછલા કેટલાક વર્ષોમાં અનેક સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરી છે. આજ તેના આવિષ્કાર ફળ સ્વરૂપે માનવી પોતાની અનેક કલ્પનાઓ સાકાર કરવા સમર્થ બન્યો છે. કમ્પ્યુટરની શોધ તેની મહત્વપૂર્ણ ઉપલબ્ધીઓમાંનું એક છે. જેનાથી સમગ્ર વિશ્વ કાયાપલટ કરી શકે છે.

ઈલેક્ટ્રોનિક કમ્પ્યુટર ઈ.સ. ૧૮૫૪માં બ્રિટનના મહાન વૈજ્ઞાનિક એલન ટ્યુરીંગે શોધ કરી હતી. સૌપ્રથમ જ્યોજ બુલે તર્કશક્તિ પ્રણાલીની શોધ કરી જેનાથી આધુનિક કમ્પ્યુટરની આધારશીલા છે પરંતુ સર્વપ્રથમ વ્યવસાયિક કમ્પ્યુટરનો પ્રયોગ ઈ.સ. ૧૮૫૧માં અમેરિકાએ રેમિગ્ટન કંપનીમાં સૌપ્રથમ પોતાનું કમ્પ્યુટર બનાવ્યું ત્યારપછી ટ્રાન્ઝીસ્ટર તથા ઈન્ટીગ્રેટેડ સર્કીટની શોધ પછી આ ક્ષેત્રમાં જબરજસ્ત ક્રાંતિ આવી. વિશ્વના પ્રમુખ દેશોમાં જે વિકસિત છે તે તેનાથી કોઈપણ ક્ષેત્ર એવું નથી કે જે કમ્પ્યુટરથી વંચિત હોય.

માનવી પોતાના વિચારો, લાગણીઓ, ખ્યાલો, અભિપ્રાયો અને ભૂતકાળની યાદો મગજમાં સંગ્રહ કરી રાખે છે. આ બધી વિગતો તેના મગજમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી હોય છે. માનવીનું મગજ વિશાળ છે કે તેમાં ઘણું બધું સમાઈ જાય છે અને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે આ વિચારો, યાદો વગેરે વ્યક્ત કરે છે. કમ્પ્યુટર નું પણ કંઈક આવું જ કાર્ય છે તે કમ્પ્યુટરમાં જે કંઈ માહિતી મૂકવામાં આવે છે તે બહાર કાઢી શકાય છે. કમ્પ્યુટર એટલું શક્તિશાળી છે કે તેમાં અસંખ્ય પ્રકારની માહિતીનો સંગ્રહ કરી શકાય છે. ખરેખર વિજ્ઞાનની ભાષામાં કહીએ તો તે દૂનિયાનો આઠમી અજાયબી છે. ભારતમાં કમ્પ્યુટરના પ્રણેતા ભૂતપૂર્વ પ્રધાનમંત્રી સ્વ. રાજીવગાંધીના પ્રયાસોથી શરૂઆત થઈ. ૯૦ના દસકાના પ્રવેશના કારણે કમ્પ્યુટરે આજે લગભગ બધા જ ક્ષેત્રોમાં પગપેસારો કર્યો છે. કમ્પ્યુટર કેટલેક અંશે કેલક્યુલેટરને મળતું આવે છે. બંનેમાં સામ્યપણું હોવા છતાં કામગીરીમાં જુદાપણું છે.

કેલક્યુલેટરમાં સંખ્યાનો ગુણાકાર, ભાગાકાર, સરવાળો અને બાદબાકી વગેરે એક જ મિનીટમાં કરી શકાય છે. આનાથી ખાસ કોઈ કામ એ આપતું નથી. જ્યારે કમ્પ્યુટર તેનાથી વિશેષ કામગીરી બજાવે છે તે માહિતીનો સંગ્રહ કરી રાખે છે. જરૂર પડે માહિતી બહાર પડદા પર તેમજ પ્રિન્ટર દ્વારા પણ મેળવી શકાય છે. કમ્પ્યુટર એક સરકીટ દ્વારા ચાલે છે. તેમાં મોનિટર અને કી-બોર્ડ તેમજ સી.પી.યુ. હોય છે. ફ્લોપી અને ડિસ્કમાં માહિતી સંગ્રહવામાં આવે છે આ માહિતી મિનીટોમાં મેળવી શકાય છે તેવી વ્યવસ્થા હોય છે. કોઈપણ પ્રકારની ગણતરી કે કાર્ય ઝડપથી ચોકસાઈપૂર્વક અને વિશ્વસનીય રીતે તેમાં થઈ શકે છે. વળી સમય, શક્તિ અને શ્રમની બચત થાય છે.

કમ્પ્યુટરમાં વપરાતા પ્રોગ્રામ જુદી જુદી ભાષામાં હોય છે. ફોટ્રોન, બેઝીક, એચ.ટી.એમ.એલ., કોર્બોલ વગેરે હોય છે. કમ્પ્યુટરની કાર્યપદ્ધતિ ત્રણ તબક્કાઓમાં થાય છે. એક ઈનપુટ જેમાં માહિતી કે સૂચના મેળવે છે. બીજી પદ્ધતિ પ્રોસેસ જેમાં માહિતી ઉપર પ્રક્રિયા કરે છે અને ત્રીજી પદ્ધતિ આઉટપુટ જે નિર્ગમ કે પ્રક્રિયા દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતી રજૂ કરે છે. કમ્પ્યુટરના બે પ્રકારો છે. એનેલોગ અને ડિજીટલ. એનેલોગ જે આંકડાઓની વિવિધ માપમાં રજૂ કરે છે. જ્યારે ડિજીટલ આંકડાઓની ઝડપી ગણતરી કરે છે. કમ્પ્યુટરમાં સમગ્ર યાંત્રિક ઈલેક્ટ્રોનની રચનાને કમ્પ્યુટર હાર્ડવેર કહેવામાં આવે છે. કમ્પ્યુટરના વિવિધ ભાગો પાસેથી કાર્ય કરવા માટે કાર્યક્રમો (પ્રોગ્રામ) ની જરૂર પડે છે. તેને સોફ્ટવેર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ બધા પ્રોગ્રામને ઓપરેટીંગ સિસ્ટિમ કહેવામાં આવે છે. આ સિસ્ટિમ વગરને માત્ર યંત્ર કે હાર્ડવેર જ છે. માણસને તેના કાર્ય સારી રીતે કરવામાં કમ્પ્યુટર સંખ્યાબંધ ક્ષેત્રોમાં મદદરૂપ થાય છે. તેના આયોજન અને નિયંત્રણ કાર્યમાં વધારે કાર્યદક્ષ બનાવવામાં મદદરૂપ થાય છે. સમયનો બચાવ થાય છે. કમ્પ્યુટરને કારણે અનેક સેવાઓજેવી કે ધંધાકીય ક્ષેત્રની ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની ગ્રાહકસેવા પ્રાપ્ત કરે છે. આ ઉપરાંત ધંધાના હિસાબો રાખવા માટે ડિઝાઈનરો, હવામાનની આગાહી કરવા માટે, જ્યોતિષ્યોનીઓ વગેરે માટે આ સાધન ખૂબ જ ઉપયોગી છે. વળી વિવિધ રમતો, બૌદ્ધિક કસોટીઓ, સર્વેષણ પરીક્ષાના પરિણામો ખૂબ જ ઝડપથી મેળવી શકાય છે.

કમ્પ્યુટરની મદદથી શીખવવાથી અભ્યાસક્રમ પણ સરળ બની ગયો છે. ભારતમાં કમ્પ્યુટરની પ્રગતિ ખૂબ જ ઝડપથી થઈ છે. દેશના તમામ ક્ષેત્રોમાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. રડાર અને મિસાઈલો બનાવવામાં કમ્પ્યુટરની મદદ લેવામાં આવી રહી છે. આ ઉપરાંત અંતરિક્ષમાં આવેલા પરિવર્તનોનો અભ્યાસ, નાભિકીય કાર્યક્રમો, ડેટા પ્રોસેસિંગ તથા તેના તથ્યોને એકત્રિત કરી ભવિષ્યમાં રચનાત્મક કાર્ય કરી કમ્પ્યુટર વિશેષ ઉપયોગી બને છે. આજે તમામ મોટાભાગના એકમોમાં કમ્પ્યુટર લગભગ અનિવાર્ય બની ગયું છે. કમ્પ્યુટર થોડા વર્ષો અગાઉ નોકરી માટે જાહેરખબરમાં તેની જાણકારી ઈચ્છનીય ગણાતી હતી હવે તે ફરજિયાત બનતું જાય છે. સર્વત્ર કમ્પ્યુટર એક જણસ બનતું ગયું છે. કમ્પ્યુટરને કારણે અર્થતંત્ર કજબુત બની રહ્યું છે. મનોરંજન ક્ષેત્રે પણ કાર્ટૂન ફિલ્મો, ચલચિત્રોમાં પણ કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. ઈન્ટરનેટ દ્વારા પણ માહિતી મેળવી શકાય છે. ઈન્ટરનેટ એવું વિશ્વવ્યાપી નેટવર્ક છે જેના દ્વારા વિસ્તૃત માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ શિક્ષણ, વેપાર અને માહિતીની જાણકારી માટે થઈ રહ્યો છે. આજે વિશ્વમાં ૪૦ હજારથી વધુ નેટવર્ક પ્રણાલી છે જેનો લાભ આપણે ઈન્ટરનેટ દ્વારા સરળતાથી લઈ શકીએ છીએ. ઈન્ટરનેટએ વિશ્વકોષની ગરજ સારે છે. ઈમેઈલ દ્વારા એકબીજા દેશો સંપર્કમાં કહી હકે છે. તેમજ પત્રવ્યવહાર તથા જાણકારીની આપ લે ખૂબ જ ઝડપી રીતે થઈ શકે છે.

અને છેલ્લે એટલું ચોકકસ કહી શકાય કે આ ૨૧મી સદી કમ્પ્યુટરના જ્ઞાન વગરના માણસને અભણ કહીએ તો તે અતિશ્યોકિત નથી.

માતૃપ્રેમ

ભારતીય પરંપરામાં માતાને દેવસ્વરૂપ ગણીને તેનું સન્માન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં માતૃદેવો ભવ' એમ કહીને માતાનો ઉલ્લેખ પ્રથમ કરવામાં આવ્યો છે. ઈશ્વરનું બીજું સ્વરૂપ એટલે મા.સંતાન અને તેની માતાને નાળ સબંધ છે જે ગર્ભાવસ્થાથી શરૂ થઈને જીવનના અંતિમશ્વાસ સુધી અતૂટ રહે છે.

' મીઠાં મધુ ને મીઠા મેહુલા રે લોલ,

એથી મીઠી તો મોરી માત રે, જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ.'

ગુજરાતી કવિઓ માતાના ગુણ ગાતાં ગાતાં થાકતાં જ નથી. માત્ર એક કાનાવાળો આ એક શબ્દ ' મા' સમગ્ર જીવસૃષ્ટિના સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં એ શબ્દમાં સમાઈ જાય છે. ' જે કર ઝુલાવે પારણું તે જગત પર શાસન કરે' મનુષ્યનું અસિતત્વ તેનું શારીરિક— બૌદ્ધિક વિકાસ, સંસ્કાર, તેજસ્વિતા બધાનો સંપૂર્ણ આધાર માતા છે. પ્રાણીસૃષ્ટિમાં ' મા' શબ્દની ઉત્પત્તિ ગોવંશ પરથી થઈ છે. વાછરડું ભયભૂખને કારણે ગાયને ' મા' શબ્દથી પોકારે છે. અને બાલ્યાવસ્થામાં જ્યારે બાળકના મુખમાંથી શબ્દની સરવાણી છુટે ત્યારે પ્રથમ શબ્દ તે ' મા ' જ હોય છે. મહર્ષિ અરવિંદ કહ્યું છે કે " બાળકના અંતઃકરણમાં ને અધર પર રમતા પ્રભુનું બીજું નામ ' મા' છે." સ્નેહનું ઝરણું એટલે મા. બાળકનો વિકાસ એટલે કે નારીનો શ્વાસ . માતા એટલે મા. બાળકનો વિકાસ એટલે નારી શ્વાસ. માતા એટલે વાત્સલ્ય અને સ્નેહનું અમી ઝરણું એટલે તો જયશંકર પ્રસાદે કહ્યું છે કે ' માની મમતાનું એક બિંદુ અમૃતના સમુદ્ર કરતાં વધારે મીઠું હોય છે'. સંસારમાં જેટલા મહાપુરુષો થયા છે એની મહાનતાનું શ્રેય તેમની માતાને જાય છે. માતાનો બાળક પ્રત્યેનો પ્રેમ કેટલો મહાન, ઉચ્ચ કોટીનો હોય છે માતાના ખોળામાં બાળકને સ્વર્ગીય સુખથીય વધારે સુખ, આનંદ, પ્રેમ મળતા હોય છે. ડૉ.સર્વપલ્લી રાઘાકૃષ્ણને સાચું જ કહ્યું છે કે "માતાનો પ્રેમ માણસને માટે ખરેખર જીવનનો મોટામાં મોટો આશીર્વાદ છે." પયંગબર સાહેબના મતે ' દરેક મનુષ્ય માટે સ્વર્ગ તેની માતાના ચરણોમાં સમાયેલું છે. એવો ઉચ્ચ કોટીનો માતૃપ્રેમ ઈશ્વરપ્રેમને પણ સરખામણીમાં પાછળ રાખી દે છે. બાળકની મુષ્કાનમાં જ માતા સંતોષ માને છે. ભીનામાં પોતે સુએ તે કોરામાં સંતાનને સુવડાવે છે. એવું અદમ્ય ને અદ્વિતીય, અજોડ પ્રેમનું પ્રતીક છે.

માતાનો પ્રેમ અનન્ય છે. પ્રેમાનંદની એક ઉક્તિ યાદ આવે છે કે ' ગોળ વિના મોળો કંસાર, મા વિના સુનો સંસાર' માતાની વાણીમાં સ્નેહ, આંખમાં અમી અને અંતરના આશીર્વાદ હોય છે. હંમેશાં તેના બાળકો પર વરસાવતી જ રહે છે. બાળક એ ભવિષ્યનો નાગરિક છે તેનો ઉછેર, કેળવણી, સંસ્કાર સિંચન માતા જ કરી શકે છે. શાળા, વિદ્યાલયો પહેલા જ માતા તો સંતાનની પ્રથમ ગુરૂ હોય છે. ગુ— અંધકાર અનેરૂ એટલે પ્રકાશ અર્થાત અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર માંહેથી પરમ પ્રકાશરૂપી જ્ઞાનના માર્ગે લઈ જનાર પથદર્શક, ગુરૂ માતા જ હોય છે. માતા સંતાનમાં પ્રેમ, સંપ, સહકાર, સહનશીલતા, સંયમ, ઈમાનદારી, દેશસેવા જેવા ઉમદા ગુણોનું સિંચન કરે છે. માતા જીજાબાઈ એ શિવાજીને શિક્ષણ, સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિનું જ્ઞાન આપીને સદ્ જીવન

જીવવા માટેનો સંપૂર્ણ રાહ બતાવેલ છે. આઈન્સ્ટાઈન, પોમસ આલ્વા એડિસન, પાબ્લો પિકાસો જેવા જિનિયસો તથા ડા. વિક્રમ સારાભાઈ ને તેમની માતાઓએ પ્રેરણા આપેલી. પાબ્લો પિકાસોને માતાએ હંમેશાં તેને પ્રોત્સાહન આપીને કહ્યું : ' બેટા, તું કંઈપણ થા, તું તારા ક્ષેત્રમાં ટોચે હોઈશ, જો તું સોલ્જર બનીશ તો આખરે જનરલ બનીશ. જો સાધુ બનીશ તો અંતે પોપ બનીશ'. તેમણે માતાના સંસ્કારને કારણે પોતાની અટક માતાના નામ પરથી પિકાસો રાખેલી. માતાનું નામ પિકાસો હતું. પોમસ આલ્વા એડિસન તેની આત્મકથામાં કહે છે કે ' મારી માતાએ જ મને ઘડ્યો છે. અભણ માતાઓ પણ ઘડે છે. મારી માતાએ જ મને કહેવતો અને તીખી ભાષા શીખવી છે. તેઓ કહેતા હતા કે મારી માતા મને સમજી શકતી હતી માતાએ જ મને ઘડ્યો. મે આઠ વર્ષની ઉંમર સુધી સ્કૂલ જ જોઈ નહોતી પછી સ્કૂલે મૂક્યો. પણ સ્કૂલથી શિક્ષકો નક્કામા હતા. એટલે મને ત્રણ મહિનાઓ જ માતાએ સ્કૂલથી ઉઠાવી લીધો અને મારા શિક્ષણની જવાબદારી મારી માતાએ લઈ લીધી'. આઝાદી પછી ઈન્દિરા ગાંધીએ ભારત દેશના વડાપ્રધાન પદ સૌથી વધુ વર્ષ શોભાવ્યું છે તે પણ એક નારી જ હતા, માતા હતા. તેમના સમયમાં અનેક વખત કટોકટીમાં સારા નિર્ણયો લઈ દેશનું રક્ષણ અને વહીવટ કર્યો હતો. જગતને ઉન્નતિના શિખર પર લઈ જનારા આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈન, વીર ભગતસિંહ, અબ્રાહમ લિંકન, મહાત્મા ગાંધી જેવા મહાન પુરુષોને જન્મ આપનારી માતા જ હતી. એક આદર્શ માતા દ્વારા ઘડાયેલ બાળક જગતના કોઈપણ ખૂણે ક્યાંય પાછો પડતો નથી. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ વિશ્વ વિજેતા કહે છે. દેશના પુનરુદ્ધાર માટે નમુનેદાર માતાની જેટલી જરૂર છે. એટલી બીજા કશાની નથી, એક લશ્કરની મદદથી તમે જેટલું, કામ ન લઈ શકો તેટલું કામ એક માતાની મદદથી લઈ શકશો.

રામ-કૃષ્ણ, ભગવાન બુદ્ધ અને મહાવીરને જન્મ આપનારી માતા કૌશલ્યા, દેવકી, ત્રિશલાદેવી અને માયાદેવી આ જ મૃત્યુલોકની માતાઓ જ હતીને ? છત્રપતિ શિવાજી, લોકમાન્ય ટિળક વગેરે અનેક મહાપુરુષોના વિશિષ્ટ જીવનઘડતરનું સૌથી વધુ શ્રેય તેમની માતાઓને ફાળે જ જાય છે. પોતાનાં સંતાનો પ્રત્યેનો માતાનો પ્રેમ તદ્દન નિઃસ્વાર્થ હોય છે. પુત્ર કદાચ કુપુત્ર નીવડે પણ માતા કદી કુમાતા બનતી નથી. બાળક અપંગ હોય, કુરૂપ હોય કે ઓછી બુદ્ધિનું હોય તો પણ માતાના વાત્સલ્યમાં જરાય ઓટ આવતી નથી. પોતાના સંતાનોના ક્ષેમકુશળ માટે પોતાનું સમગ્ર વ્યક્તિત્વ, પોતાનું સર્વસ્વ ઓગાળી નાખનાર, ન્યોછાવર કરી નાખનાર માની આંખોમાં આંસુ જોઈને ભલભલા માંઘાતાઓ અને કઠોરમાં કઠોર માણસો પીગળી જતા હોય છે. કારણ કે આ એ જ માતા છે જેણે પોતાના સંતાનોને નવનવ મહિના સુધી પોતાના દેહમાં પોષ્યો છે, ઉછેર્યો છે. અને જન્મ થયા પછી તેને સંભાળ્યો છે, સુવાડ્યો છે, જગાડ્યો છે અરે, સંતાન માટે શું નથી કરતી ? પ્રેમચંદ્રજીએ સાચું જ કહ્યું છે કે "માનાં બલિદાનોનો બદલો કોઈપણ પુત્ર આપી શકાતો નથી, ભલે તે ભૂમંડળનો સ્વામી કેમ ન હોય ? "પશુ- પંખીઓમાં માતૃપ્રેમ અત્યંત પ્રબળ હોય છે. સર્વગ નિઃસ્વાર્થ અને કલ્યાણી માતૃપ્રેમ દર્શન થાય છે. વિનોબાજી ભાવે કહ્યું છે કે ' માતૃપ્રેમ ભાઈ બહેનોને એક કરવા માટેની શક્તિ છે. '

ક્ષમા વીરોનું આભૂષણ

માણસની વૃત્તિઓ જેમ જેમ કેળવાતી જાય છે અને જેમ જેમ તે શાંતિમાર્ગને પંથે પળે છે. તેમ તેમ તેને પોતાના જીવન પરત્વેનો અસંતોષ શાંત થતો જાય છે. અન્યજનોની ગાંડી રીતભાતથી તેને ક્રોધ પેદા થતો નથી. અને ક્રોધ 'ક્ષણિક' ગાંડપણ છે. એવો ખ્યાલ તેના મનમાં સજજડ થતો જાય છે. વૃત્તિઓની શાંતિ ક્ષમાના ગુણની શરૂઆત છે. વ્યવહારમાં જેમ જેમ ક્ષમાના ગુણનો ચમત્કાર તે સમજતો થાય છે. તેમ તેમ અનુભવે તે માનતો થાય છે કે જગતમાં શ્રેષ્ઠ ગુણો વેરનો બદલો વેર નહિ પણ ક્ષમા જ છે. ક્રોધ તદ્દન અભાવ રાખી અન્ય માણસે આપણું અહિત કયું હોય. છતાંયે માફીની નજરે તેના કાર્ય તરફ જોવાના સદ્ગુણને ક્ષમા કહેવાય. ક્ષમાનો ગુણ કેળવવો જેટલો આપણે માનીએ છીએ તેટલો સહેલો નથી. ક્ષમાનો ખરો અર્થ જાણવો ઘણો જરૂરનો છે. સામા માણસથી ડરીને તેને માફી બક્ષવીએ કાયરતાનું ચિહ્ન છે. એ એક પ્રકારની આત્મવંચના છે. સામા પ્રતિપક્ષીને હતો ન હતો કરી નાખવાની આપણામાં શક્તિ હોવા છતાં આપણે તેના પ્રત્યે ક્ષમાવૃત્તિથી વર્તીએ તો જ આપણે તેને ખરી માફી બક્ષી એમ કહી શકાય.

સંસ્કૃતમાં એક સુભાષિત છે કે ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ – ક્ષમા વીરજનનું ભૂષણ છે. કાયર પુરુષની ક્ષમા બાયલાપણું છે એ નિર્વિવાદ છે. વીરજનોની ક્ષમા તેમના આભૂષણરૂપ છે. કારણ કે અપરાધીને શિક્ષા કરવાની પોતાનામાં શક્તિ હોવા છતાં તેમની ક્ષમા વૃત્તિ આપણામાં તેમના પ્રત્યે માનની ભાવના પ્રેરે છે. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની શાહબુદ્દીન ઘોરી તરફથી સાત સાતવારની ક્ષમાવૃત્તિ એક જવલંત ઐતિહાસિક ઉદારહણ છે. વાલ્મીકીએ કહ્યું છે કે "ક્ષમા જ યશ છે, ક્ષમા જ ધર્મ છે, ક્ષમા જ થી આ સંસારનું અસિતત્વ છે." જીવનમાં ક્ષમાના ગુણની આવશ્યકતા ઘણી છે. જાણ્યે અજાણ્યે સર્જીવ અને નિર્જીવ સૃષ્ટિમાં સેંકડો માણસો અને પ્રાણીઓ એકબીજાને દુઃખ દેતા હશે. જો બધા જ વેરવૃત્તિ કેળવે અને ક્ષમાવૃત્તિને તિલાંજલિ આપે તો જીવનવ્યવહારની શી સ્થિતિ થાય તે વર્ણવવા કરતાં કલ્પી લેવી જ યોગ્ય છે. એકલો ક્રોધ કરવાથી કામ સુધરતું નથી. પણ ઉલટું બગડે છે. વળી જલ ક્ષમાનો અભાવ હોય તો પરસ્પર રાગદ્વેષ વધે છે. અને પરિણામે ઈર્ષ્યા ખોરી, વેરભાવના અને કુસંપ વધતો જાય છે. તેને પરિણામે વ્યક્તિ, સંસ્થા, સમાજ, દેશ અને વિશ્વને નુકસાન થાય છે. ક્ષમાવૃત્તિ કેળવવાથી કજીયાનો તરત નિકાલ થાય છે. વૈરીને વશ કરી શકાય છે અને જીવનમાં શાંતિ મળે છે. વૈરીને મિત્ર કરવાની રીતે ગુસ્સો કે ક્રોધ નથી પણ ક્ષમા અને પ્રેમ છે. ક્ષમા ખરેખર એક અદભૂત ગુણ છે— જગતના બધા માનવીઓ જો સાચા હૃદયથી ક્ષમાશીલ બનવાનો પ્રયત્ન કરે, તો પૃથ્વી પર સ્વર્ગ ઉતરી આવે.

મનુષ્ય ગમે તેટલી ક્ષમાવૃત્તિ કેળવે પણ જીવનમાં ઘણીવાર અમુક પ્રસંગે યથાર્થ ગુસ્સો આવ્યા વિના રહેતો નથી. કોઈ નીચકર્મ જોતાં, કોઈ અન્યાયી પ્રવૃત્તિ જોતાં, કોઈ દુષ્ટવૃત્તિનો આવિભાર્વ જોતાં સદ્વૃત્તિવાળા માણસોને પણ ક્રોધ થઈ આવે છે. સ્વાભાવિક રીતે એ પરિસ્થિતી ક્રોધવપ નથી પણ હૃદય :પર

થયેલા સ્વાભાવિક આઘાતની એ સ્વાભાવિક અસર છે. એમ સમજવું વળી, તે ક્ષણિક હોય છે. એટલે તેનો ઉઘરો લાંબો વખત રહેતો નથી. સરદાર વલ્લભભાઈએ ક્ષમા વિશે કહ્યું છે કે " ક્ષમા કેવી રીતે આપી શકાય તે ફક્ત શૂરવીર જ જાણે છે ડરપોક કદી ક્ષમા ન આપી શકે તે તેના સ્વભાવમાં જ નથી. " ક્ષમાનો ભાવ જેમ કેળવાતો જાય છે એમ તેમ માનવી ધીર, ગંભીર, વિચારશીલ અને સ્નેહાળ બનતો જાય છે તે અવિચારી કૃત્યો કરતાં અટકે છે. બીજું અત્યંત ક્ષમાવૃત્તિ દીનતાની હદે પહોંચવી ન જોઈએ. એક લૌકિક દષ્ટાંત છે કે એક સાપે કોઈએ કરડવું નહિ એવું વ્રત લીધું. પરિણામે બાળકો અને લોકોએ તેને પથરા મારી હેરાન કરવો શરૂ કર્યો. બિચારા સાપે એ બધું મુંગે મોં એ સહન કર્યું. એકવાર એક સંતપુરૂષે તેને શિખામણ આપી કે કરડવું નહિ પણ કુંફાડો રાખવો. ત્યારબાદ સાપના કુંફાડા થી કોઈ તેની પાસે આવતું નથી. આવો વ્યવહાર સંસારમાં ઘણીવાર બહુ આવશ્યક છે. છતાં ઉચ્ચ સદૃશ્યના પ્રેમ અગર ક્ષમા દષ્ટિ આગળ કોઈપણ દુર્ગુણી વૃત્તિવાળુ પ્રાણી પીગળ્યા વગર રહેતું નથી, પણ એટલી ધીરજ કેળવવા માટે ઘણો જ માનસિક શ્રમ લેવો પડે છે. અને ચિત્તવૃત્તિ કેળવવી પડે છે પરિણામે તેમાં યશ જ મળે છે.

ક્ષમાશીલ માનવીનું હૃદય પ્રેમના મહાસાગર જેવું હોય છે. ઈસુ ખ્રિસ્તના દિને જ્યારે ખીલાથી ક્રોસ પર જડવામાં આવ્યા ત્યારે તેઓ સ્વચ્છ ચિત્તે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતા હતા : " પ્રભુ આ લોકોને માફ કરજે પોતે શું કરી કરી રહ્યા છે તેનું તેમને ભાન નથી". કેવી દિવ્ય ક્ષમા કેવી અસીમ અનુકંપા સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીએ પોતાને ઝેર પાનાર રસોઈયાને જીવ બચાવવા તેને પૈસા આપીને ભગાડી મૂક્યો હતો. ખરેખર જ્યારે પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે. ત્યારે માનવીને ઈશ્વરતુલ્ય બનાવી દે છે. સાયરસ નામના વિદ્વાને કહ્યું છે કે " ક્ષમા આપવી એ વીરોનું આભૂષણ છે. એમ માની તમે બીજા લોકોને ધમા જરૂર આપજો પરંતુ એમાંથી તમારી જાતને બાકાત રાખી એને કદી માફ કરશો નહીં." ક્ષમાનો ભાવ જેમ કેળવાતો જાય છે તેમ તેમ માનવી ધીર, ગંભીર, વિચારશીલ અને સ્નેહાળ બનતો જાય છે તે અવિચારી કૃત્યો કરતાં અટકે છે.

વસંતનો વૈભવ

“અલબેલી વસંત એટલે સૃષ્ટિનો શણગાર”

કુદરતે ભારતને ઋતુઓની વિવિધતા આપી છે.શિયાળો,ઉનાળોઅને ચોમાસું તેમાં હેમંત,શિશિર,વસંત,ગ્રીષ્મ,વર્ષા અને શરદ,આ છ ઋતુઓ વાતાવરણને વિવિધતાથી ભરી દે છે.આ પૃથ્વેક ઋતુઓમાં ધરતીમાતા પણ વૈવિધ્યપૂર્ણ રીતે,મનોહર,નયનરમ્ય પોતાનું આગવું સૌંદર્ય ખીલવે છે.કુદરતની બધી ઋતુઓમાં વસંતનો વૈભવ કંઈક જૂદો જ તરી આવે છે.શિશિર ઋતુ પછી આવતી વસંત તો ઋતુઓની રાણી નહિ પણ મહારાણી છે. કવિ પૂજાલાલે પોતાનાં લખ્યું છે કે:

“ગઈ અમંગળ વેશ શિશિર શિર કેશ વિનાની જર્જર કાયા,
મંગળ મુખડે મધુર મલપતી વસંત શી સુંદર સોહાય.”

કાતિલ ઠંડી ફેલાવતી શિશિર ઋતુની વિદાય સાથે વસંતઋતુનું આગમન થાય છે. ઠંડી ઋતુ સમગ્ર વાતાવરણને શીતાગારમાં લઈ જાય છે.આ ઠંડું હવામાન મનુષ્યમાટે સ્ફૂર્તિદાયક અને આરોગ્ય વર્ધક બની જાય છે.છતાં વાતાવરણ વેરાણ લાગે છે.શિશિરે ધરતીમાતાની સૌંદર્યનો વૈભવ વિધવાના મુંડન જેમ છીનવી લીધો. આવા વાતાવરણમાં અચાનક રમ્યતા આવે છે.પ્રકૃતિને માંડવેવસંતને વધાવવા જાણે ઉત્સવ જામે છે.આમ ઘટાઓમાં મંજરીઓ મહેકી ઊઠે છે.કેસૂડાંનાં ફૂલોનું લાલ સૌંદર્ય મનને હરી લે છે.કમળનાં ફૂલોથી સરોવર શોભી ઊઠે છે.પુષ્પો પર ભમરાઓ ગુંજન કરી અને કોયલ આમ ઘટામાં બેસી કર્ણપિય ટહુકાથી વાતાવરણને ભરી દે છે. વાસંતી વાયરાના સ્પર્શથી વૃક્ષો,વેલાઓ,અને પુષ્પો ખીલી ઊઠે છે.

“ મારા પાલવને છેડલે રમતા કે,વાયરા વાયા વસંતના,
હું ન જાણું કેમ હૈયાને ગમતા કે વાયરા વાયા વસંતના.”

માનવી વિવિધ ઉત્સવોની ઉજવીવડે વસંતનાં વધામણાં કરે છે.પ્રકૃતિ સોળે કળાએ ખીલીને માનવ હૈયાને આનંદ વિભોર કરી છે.લોકો વસંતના વૈભવની સાથે તહેવારોનો પણ આનંદ માણે છે.

વસંતઋતુ ફૂલોને ભરી દે છે,ફૂલોની ખુશ્બુ વાતાવરણને ભરી દે છે.પતંગિયાં અને ભમરાઓ ફૂલોને રસ માણે છે,પક્ષીઓ વૃક્ષોની ઘટમાં બેસી પોતાનાં અવાજથી વાતાવરણને મધુર અને સૂરીલું બનાવી દે છે.આ અદ્ભૂત દશ્યોને કવિઓ કલમની મદદથી વસંતને જીવંત કરે છે.ચિત્રકારો પીંછીની મદદથી વસંતની રમ્યતા સર્જે છે.

“ ધીમે ધીમે છટાથી કુસુમ રજ લઈ ડોલતો વાયુ વાય,
ચોપાસે પલ્લિઓથી પરિમલ પ્રસરે નેત્રેને તૃપ્તિ થાય.”

વસંતના વૈભવથી યૌવનમાં તરવરાટ જન્મે છે.યુવાન હૈયા હિલોરે ચડે છે.યુવક –યુવતીઓમાં વિજાતીય આકર્ષણ થાય છે.ફાગણઋતુમાં આવતી હોળી,ધુળેટીમાં સાથે મળી ફાગ ખેલે છે.વસંતનો મિજાજ કંઈક જૂદો જ હોય છે.

“ ભર વસંતે કોણ રાગી કોણ વૈરાગી હશે,

પ્રકૃતિએ પારખું કરવા શરમ ત્યાગી હશે”

વસંતનો વૈભવ આજે પણ વનમાં અને જનમાં, રહેશે સૌના સદા તનમાં.

परिश्रम એ જ પારસમણિ
उधमेन हि सिध्यन्त कार्याणि न मनोरथै ।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥
(हितोपदेश)

કર્મમાં સફળતા ઉદ્યમ કરવાથી જ મળે છે.તરંગી વિચારો કરવાથી નહીં. સિંહ સૂતો જ રહે તો એનો શિકાર થનારાં મૃગ કાંઈ આપમેળે એના મુખમાં આવી પડતાં નથી.સંસ્કૃત સુભાષિતમાં ઉદ્યમ(પરિશ્રમ)નો મહિમા વર્ણવ્યો છે. ઉદ્યમ/પરિશ્રમ વિનાસફળતા,સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી.સિંહ વનનો રાજા હોવા છતાં પણ ખોરાક માટે ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/શ્રમ તો કરવો જ પડે.એક કવિ કહ્યું છે કે, “ મનના મહેરામણમાં મૌક્તિક મેળવનાર મરજીવો એટલે ઉદ્યમ/પરિશ્રમ.”

“કમકને ઘસીએ તો તણખો તો થાય,પણ પડી રહેવા દઇએ તો ધૂણી એ ન થાય.”

“ પવનની સામે થઇને પતંગ ઊંચે ચઢે છે.”

આમ મનુષ્યે જીવનજીવવા ધરતી પર નક્કર પગ રાખી સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ. ઉદ્યમ/પરિશ્રમ એ જ સિદ્ધિનું સોપાન છે.બાઇબલમાં પણ ઉદ્યમ/પરિશ્રમ નો મહિમા વર્ણવ્યો છે.- “ With out work you should not take food.” ભાગવદ્ ગીતામાં પણ ઉદ્યમ/પરિશ્રમનો મહિમા વર્ણવ્યો છે

कर्मण्यवाधिकरस्ते मा फलेषु कदाचन ।

“કર્મમાં (ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/કામકરવાનો જ તારો અધિકાર છે. ફળ વિશે તે કદી નહીં.”

સુવર્ણ અક્ષરોમાં લખાયેલું વાંચીએ તો .... “ જ્ઞાન એ જ શક્તિ” - પ્રાચીનયુગનું “બળિયાના બે ભાગ”,મારે તેની તલવાર” -મધ્યયુગનું , “પૈસો એ જ પરમેશ્વર” - આધુનિકયુગનું પેરકબળ રહ્યું છે. પણ વિશ્વવિગ્રહો પછી અનેક વિપરિત પરિસ્થિતિઓને કારણે માનવજીવનમાં એક નવા પેરકબળને જન્મ આપ્યો અને તે છે, - ”શ્રમ”, “શ્રમ એ જ શક્તિ” “પરિશ્રમ એ જ પારસમણિ”- સૂત્ર પ્રચલિત બન્યું.

“ સિદ્ધિ તેને જઇ વરે જે પરસેવે ન્હાય ”

“ પરિશ્રમ વિના પ્રારબ્ધ પાંગળું છે ”

આ પંક્તિઓનો અર્થ-વિસ્તાર લખતાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાની જાતને શ્રમનું ગૌરવ સમજી હાંસે..... હાંસે .... પંક્તિને સમજાવે છે.શ્રમ પ્રત્યેની પોતાની સમજ/સૂજ/ આવડતનું શબ્દોમાં પ્રદર્શન કરે છે. વિદેશોમાં શ્રમની બાબતે આપણા દેશ કરતાં જૂદી જ પરિસ્થિતિ છે. વિદેશમાં ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/કામનું ગૌરવ કરવામાં આવે છે.પ્રત્યેક વ્યક્તિ ભલેને શિક્ષિત હોય તો પણ પોતાનું કામ જાતે જ કરી લે છે. આપણા દેશના યુવાનો પરદેશમાં જઇને ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/શ્રમ કરવામાં શરમાતા નથી. સ્વદેશની મુલાકાતે આવે ત્યારે ધરનું કે બહારનું કામ કરતાં સંકોચ

અનુભવે છે. જગતમાં ધર્મોએ, ધર્મગુરુઓએ, સંતો ,મહાનપુરુષોએ, શ્રમનો મહિમા મુકત કંઠે ગાયો છે અને વર્ણવ્યો છે. હિન્દુધર્મની ભાગવદ્ ગીતમાં, મસ્લિમધર્મના કુરાનમાં અને ખ્રિસ્તીધર્મના બાઇબલમાં - “ પરિશ્રમ એ જ પારસમણિ ”ને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. મહાત્મા ગાંધી, સરદાર વલ્લભભાઈ, વિનોબાભાવે. પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ અને બબલદાસ મહેતા એ ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/કામમાં કેટલી તાકાત છે, તે પોતાના શ્રમ થકી ઉદાહરણ પુરા પાડ્યા છે. બબલદાસ મહેતાએ પછાત એવા મેસરા ગામને ઈતિહાસના પાના ઉપર મુક્યું. પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ દેશના અનેક લોકોના જીવનમાં બદલાવ લાવ્યા. ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/કામ/શ્રમ - વ્યક્તિનું અને દેશનું સ્વરૂપ/રૂપ બદલી શકે છે ! બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછીનું અને હાલનું જાપાન એ શ્રમનું પરિણામ છે. શ્રમ થી તન-મન તંદુરસ્ત રહે છે, સાથેસાથે ધન પણ તંદુરસ્ત રહે છે, મનુષ્ય સ્વાલંબી જીવન જીવી શકે છે. દેશની દરેક વ્યક્તિએ ઉપરોક્ત ઉક્તિને જીવનમાં ઉતારે તો પોતાનું અને રાષ્ટ્રનું અર્થતંત્રમાં ચોક્કસ બદલાવ આવે... આવે ... અને આવે જ. કઠોર/સખત ઉદ્યમ/પરિશ્રમ/કામ/શ્રમનો કોઈ વિકલ્પ નથી.

પર્યાવરણમાં વૃક્ષોનું મહત્વ

“ તરૂણો બહુ આભાર

જગત પર તરૂનો બહુ આભાર

ફૂલ પણ આપે, ફળ પણ આપે

જગત પર તરૂનો બહુ આભાર”

કહેવાય છે કે વૃક્ષો આપના સૌથી સારા મિત્રો છે. વૃક્ષો એ આપણને જન્મ થી માંડીને મરણ સુધી ખૂબ જ ઉપયોગી થાય છે. જેમ કે બાળક નાનું હોય ત્યારે જે પારણામાં સુવાડવામાં આવે છે તે પારણું વૃક્ષના લાકડામાંથી જ બનેલું છે. જે રમકડાં રમે છે તે પણ લાકડામાંથી બનેલા છે. ઘરમાં ફર્નિચર બનાવવા માટે પણ વૃક્ષોના લાકડાનો જ ઉપયોગ થાય છે. માણસને ઘડપણ આવે છે તે જે લાકડીનો ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે તે મૃત્યું પામે છે ત્યારે તેનો જનાજો પણ લાકડાનો જ હોય છે અને અગ્નિદાહ દેવા માટે પણ લાકડાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ રીતે વૃક્ષો જીવનપર્યંત આપણને ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

આઝાદી પછી ફૂદકે ને ભૂસકે વસ્તી વધારાને કારણે અનેક સમસ્યાઓ સર્જાઈ છે. જંગલોનો વિનાશ કરી વિકાસના નામે સિમેન્ટ, કોકીટ જંગલો ઊભા કરી રહ્યા છે પરિણામે પાણી , હવા અને અવાજના પ્રદૂષણમાં સતત વધારો થયો છે. માનવજીવનનું અસ્તિત્વ ભયમાં મૂકાઈ ગયું છે. આ પ્રદૂષણને નિવારવાનો એકમાત્ર ઉપાય છે વૃક્ષારોપણ.

“ વહી જતા સમયની કોને કદર કરી છે,

ખરી જતાં ફૂલોની કોને નજરે કરી છે,

પર્યાવરણ તો આપણને ઘણી મદદ કરી છે

પણ તેને સાચવતા કોને કમર કસી છે”

અર્થાત આપણે જ્યારે સમય આપણી પાસે હોય છે ત્યારે તેની કદર કરતાં નથી અને જે વૃક્ષ પર પાંદડાં ખરી પડે છે તેના પર નજર પણ કરતાં નથી. આપનું જે વાતાવરણ, શુદ્ધ હવા, સુંદર પર્યાવરણ છે

તેનો પણ આપણે મૂલ્ય સમજી શકતા નથી અને તેને સાચવવાનો પ્રયત્ન પણ કરતાં નથી. વૃક્ષ તેને જરૂરી એવા ૯૦ % પોષક તત્વો વાતાવરણમાંથી મેળવે છે. જમીનમાંથી ફક્ત ૧૦% જ પોષક તત્વો મેળવે છે. એક વૃક્ષ પ્રતિવર્ષ ૨૬૦ પાઉન્ડ ૧૧૭ કિલો જેટલો પ્રાણવાયુ (ઓક્સિજન) પેદા કરે છે. આટલો પ્રાણવાયુ જ વ્યક્તિના પરિવારની એક વર્ષ સુધી પ્રાણવાયુ આપી શકે છે. વૃક્ષો વાતાવરણને ઠંડુ રાખવાનું કામ કરે છે. આ ઉપરાંત વૃક્ષો અવાજના પ્રદૂષણને રોકે છે. ઘોઘાતથી બચવા વૃક્ષોનું વાવેતર કરવું જોઈએ. વૃક્ષો હજારો વર્ષ જીવી શકે છે. વિશ્વમાં વધુમાં વધુ ઉંમર ધરાવતું જૂનામાં જૂનું પ્રાચીન વૃક્ષ ' ગ્રેટ બેસીન બ્રીસ્ટલેકોન' છે. સ્વીડનમાં આવેલા આ વૃક્ષની ઉંમર ૯૫૫૦ વર્ષ છે. વૃક્ષો લીલા પાંદડાં પ્રકાશસંશ્લેષણક્રિયા દ્વારા હવાને શુદ્ધ કરે છે. વૃક્ષો રણને આગળ વધતું અટકાવે છે. વૃક્ષો વાદળને ઠંડા પાડીને વરસાદ લાવવામાં મદદરૂપ થાય છે. વૃક્ષો ધરતીની શોભા છે વૃક્ષો વિનાની ધરતી કેશ વિનાના મસ્તક જેવી ઉજ્જડ લાગે છે. વૃક્ષો આપણને અનેક રીતે ઉપયોગી છે. આથી જ કહેવાયું છે કે ' વૃક્ષોને ન સાચવનારનું જીવન ઝૂંટવાઈ જશે. ભારતીય સંસ્કૃતિની યશોગાથા સમાન સ્કંદપુરાણમાં કહેવાયું છે કે ' જે કોઈ મનુષ્ય વૃક્ષો કાપે છે તે જંભણ નામના ભયંકર નરકમાં પડે છે. પુરાણો કહે છે કે ' કુળની તથા ધનની વૃદ્ધિ કાયમ રહે એમ ઈચ્છતા હોય તો વૃક્ષો કદાપી કાપતા નહિ.'

વન એ જ જીવન, વનવિકાસ એ જીવનવિકાસ અને વનવિનાશ એ જીવનવિનાશ

પર્યાવરણનો મુખ્ય આધાર વૃક્ષો કે જંગલો છે. પર્યાવરણને તમામ રીતે પોષણ આપવાનું કામ માનવજાત અને સમગ્ર સમાજ માટે 'વન એ જ જીવન છે' કારણ કે, વૃક્ષો માનવજીવન માટે ઓક્સિજન આપવાનું કામ કરે છે. વાતાવરણમાંથી કાર્બન ડાયોક્સાઇડ શોષીને ઓક્સિજન આપે છે. જમીનમાં ભેજ જાળવવા અને વરસાદના પાણીને દરિયામાં ઝડપથી વહી જતા રોકવાનું કામ પણ જંગલો કરે છે. માનવી અને પશુ-પક્ષીઓને આશરો આપવાનું કામ પણ જંગલો કરે છે. વૃક્ષની પ્રત્યેક પેદાશોનું ઘણું જ આર્થિક મૂલ્ય છે વૃક્ષોમાં ઔષધિય વૃક્ષોનું અસાધારણ મહત્ત્વ છે તેની છાલ, પાન, મૂળ, ફળ, લાકડું એ તમામનું ઔષધિ મૂલ્ય છે જે અનેક પ્રકારની ગંભીર બીમારી દૂર કરે છે વૃક્ષોનું આર્થિક, ઔદ્યોગિક મૂલ્ય ઉપરાંત તેનું સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક મહત્ત્વ છે. વૃક્ષોના અસાધારણ સર્વક્ષેત્રીય મહત્ત્વને ધ્યાનમાં રાખીને ભારતીય સંસ્કૃતિમાં વૃક્ષોને અગ્રીમ મહત્ત્વ આપવામાં આવેલ છે આપણે ત્યાં વૃક્ષોની પૂજા થાય છે. બહેનો પોતાના સૌભાગ્યની રક્ષા માટે 'વટસાવિત્રી'નું વ્રત કરી વડલાની પૂજા કરે છે. પીપળામાં ભગવાન વિષ્ણુનો વાસ છે એમ માનવામાં આવે છે. પિતૃઓના આત્માને શાંતિ મળે તે માટે અમુક વિશિષ્ટ દિવસોમાં પીપળે પાણી રેડી પિતૃઓને તૃપ્ત કરવામાં આવે છે. આપણી સંસ્કૃતિમાં ભગવાનના વિવિધ અવતારો અને સ્વરૂપોને કેટલાક વૃક્ષો સાથે સાંકળીને વૃક્ષોની મહત્તા દર્શાવવામાં આવી છે. આગળ ચર્ચા કરી તેમ પીપળાના વૃક્ષ સાથે વિષ્ણુ ભગવાન સંકળાયેલ છે. શિવજી કૈલાસ પર્વત પર વટવૃક્ષ નીચે ધ્યાન ધરે છે અને કથા કરે છે. ભગવાન શ્રી રામ ચિત્રકૂટ પર્વત પર પાંચ વટવૃક્ષોનો સમૂહ એવી એક પંચવટીમાં રહે છે. ભગવાન દત્તાત્રય ઉંમરાના વૃક્ષ નીચે બિરાજે છે. શિરડીના સાંઇબાબા લીમડાના વૃક્ષ નીચે બિરાજતા હતા. શ્રીરંગ અવધૂત પણ લીમડાના વૃક્ષ નીચે બિરાજતા હતા. આ રીતે ભારતીય સંસ્કૃતિ, સમાજજીવન વગેરેમાં વૃક્ષોનું વિવિધ રીતે મહત્ત્વ સ્થાપિત કરવામાં આવેલ છે કારણ કે વૃક્ષો એ માનવજીવન અને સમાજજીવનનો આધાર છે. પરંતુ કમનસીબે આપણે વૃક્ષોના મહત્ત્વને ભૂલી ગયા છીએ જંગલો અને વૃક્ષો કપાવા લાગ્યા છે. તેથી જંગલ વિસ્તારમાં આત્મઘાતક રીતે ઘટાડો થઈ રહ્યો છે. તેથી પ્રદૂષણના પ્રશ્નો સર્જાયા છે. વૈશ્વિક તાપમાન, એસિડનો વરસાદ, ગ્રીનહાઉસ ઇફેક્ટ, ઋતુચક્રમાં પ્રતિકૂળ પરિવર્તનો વગેરે પ્રશ્નો વધ્યા છે. જંગલોનો નાશ એ માનવજાત માટે આત્મઘાતક અને આત્મનિકંદક પગલું છે.

રાષ્ટ્રીય વન નીતિ પ્રમાણે દેશમાં મોટા પ્રમાણમાં જંગલો અને તેની પેદાશોની આવશ્યકતા હોવાથી કુલ ભૌગોલિક વિસ્તારના ૩૩ ટકા વિસ્તારમાં જંગલો હોવા જોઈએ. અત્યારે આ પ્રમાણ ૨૩ ટકા જ છે. જંગલોનું આર્થિક અને ઔદ્યોગિક મૂલ્ય ઘણું જ છે. એક અંદાજ પ્રમાણે એક વૃક્ષ તેના આયુષ્યકાળ દરમિયાન રૂ. ૫૦ લાખનું ઉપયોગી મૂલ્ય પ્રદાન કરે છે. અગાઉ આપણે ત્યાં વન આધારિત ખેતી, ઉદ્યોગો અને સમાજ વ્યવસ્થા હતા તેથી દેશ સમૃદ્ધ હતો અત્યારે તેનાથી વિપરીત સ્થિતિ છે. ભારતમાં ૬૮૦ લાખ હેક્ટર જમીનમાં જંગલો છે તેમાંથી ૨૦ ટકા જંગલ વિસ્તાર બિનઉત્પાદક અને કોઈ પણ રીતે ઉપયોગ ન કરી શકાય તેવો છે. ૨૩ ટકા જંગલ વિસ્તાર સાવ અપર્યાપ્ત છે. વિશ્વની સરેરાશ કરતા ભારતમાં માથાદીઠ જંગલ વિસ્તાર ઓછો છે. ભારતમાં માથાદીઠ ૦.૫ હેક્ટરથી પણ ઓછો વનવિસ્તાર છે. જ્યારે વૈશ્વિક સરેરાશ માથાદીઠ ૧.૯ હેક્ટર છે પથી ૧૫ મિલિયન હેક્ટર વનવિસ્તારનો નાશ થયેલો છે. બળતણ અને ઔદ્યોગિક હેતુઓ માટે, ખેતી વિસ્તરણ માટે મોટા સંખ્યાઈ પ્રોજેક્ટોનું બાંધકામ, રસ્તાઓ, ઔદ્યોગિક પ્રોજેક્ટ, શહેરીકરણ અને ઔદ્યોગીકરણને લીધે દેશમાં જંગલો કપાતા જાય છે.

એક અંદાજ પ્રમાણ દેશમાં ૭૦ મિલિયન ૫૦ મેટ્રિકટન રાઉન્ડ વુડનો વપરાશ થાય છે. બળતણમાં લાકડાનો ઉપયોગ થવાથી લાખો વૃક્ષો કાપવામાં આવતા જંગલોનો નાશ થાય છે. જંગલોના નાશથી જમીનના પાણી અને હવાનું પ્રદૂષણ વધે છે. વૃક્ષવિહોણા વિસ્તારોમાં ચોમાસામાં અને પૂરમાં જમીન ખસે છે અને તેમાં ગાબડા પડે છે. વૃક્ષોના નાશથી હંસિક જીવો અને વન્ય પ્રાણીઓ માટે પ્રશ્નો સર્જાય છે અને તેઓ માનવ વસવાટના સ્થળે આવવા લાગ્યા છે. ગુજરાત અને ખાસ કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં સંહિ, દીપડાઓ વગેરે વન્ય હંસિક પ્રાણીઓ ગામો- શહેરોમાં આવીને કેર વર્તાવે છે તેવા સમાચાર સામાન્ય થયા છે. દેશના લાખો લોકો જંગલમાં રહે છે. તેઓને માટે જંગલો એ જ જીવન નિર્વાહનું સાધન છે. તેઓ જંગલને નુકસાન પહોંચાડ્યા વિના ત્યાં રહે છે. આવા વનવાસીઓ માટે જંગલોનો નાશ અસહ્ય અને ત્રાસદાયક બને છે કારણ કે તેઓનો જીવનઆધાર છીનવાઈ જાય છે. જંગલોના ઓછા પ્રમાણને લીધે જંગલની મુખ્ય પેદાશનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૫૧૦ કરોડનું જ છે તેમાંથી ટીંબર અને બળતણમૂલ્ય જ રૂ. ૪૦૦ કરોડનું છે. ગૌણ વન્ય પેદાશો જેમ કે ગુંદર, ઘાસચારો, લાખ, બીડીના પાન વગેરેનું મૂલ્ય રૂ. ૧૩૫ કરોડનું છે. દેશની જીડીપીમાં વન્ય પેદાશનું મૂલ્ય માત્ર ૧ ટકાની આસપાસ જ છે. આમ જંગલોનું અસાધારણ મહત્વ છે. આથી જંગલોનું નિકંદન એટલે માનવ જાતનું નિકંદન એમ કહી શકાય. વૈશ્વિક તાપમાન અને ઋતુચક્રના પ્રતિકૂળ પરિવર્તનોની વિઘાતક અસરો વર્તાવા લાગી છે. આવનારા દિવસોમાં આ અસરો પ્રબળ બનશે આથી પ્રદૂષણની વિઘાતક અસરોમાંથી માનવજાતને ઉગારવા માટે વનવિકાસ એ પ્રબળ વિકલ્પ છે આથી જ આપણે 'ગ્રામરાજ્ય દ્વારા રામરાજ્ય' અભિયાનમાં વરસાદના પાણીનો સંગ્રહ અને વનીકરણને આવરી લીધેલ છે. માનવીને સારી રીતે જીવાડવા હોય તો

વૃક્ષને જીવાડવા પડશે વન વિકાસ એટલે જીવન વિકાસ. સૌ પ્રથમ તો જંગલો કાપવાની જરૂરત ઉભી થાય તેવી કોઈ પણ યોજનાને સરકારે મંજૂરી ન આપવી જોઈએ. ગેરકાયદેસર વૃક્ષોને કાપતા સમાજના 'વીરખનો'ને આકરામાં આકરી સજા કરવી જોઈએ. જંગલખાતા દ્વારા વન સપ્તાહ દરમ્યાન કરોડો રોપાઓ આપવામાં આવે છે અને તે વાવવામાં આવે છે પણ તેમાંથી બહુ જ ઓછા વૃક્ષો ઉછેરે છે તો લોકો, સમાજ અને સંસ્થાઓ વૃક્ષો વાવો અને ઉછેરો અભિયાન શરૂ કરવું જોઈએ. ઔદ્યોગિક અને શહેરી વિસ્તારમાં મહત્તમ રીતે વૃક્ષ સંવર્ધન થવું જોઈએ. જેથી હવાનું પ્રદૂષણ ઘટી શકે એક વ્યક્તિ એક વૃક્ષનું સૂત્ર આપીને લોકોએ કુટુંબની વ્યક્તિઓની સંખ્યા જેટલા વૃક્ષો ઉછેરવા જોઈએ. ઉજ્જડ જમીનમાં નદી કિનારે, રસ્તાઓની બન્ને બાજુ, શેરીઓમાં ખેતરના શેઢે, દરેક મકાનોમાં વ્યાપક રીતે વૃક્ષ ઉછેર ઝુંબેશ હાથ ધરવી જોઈએ. પોતાના પ્રિયજનની સ્મૃતિને કાયમ રાખવા તેના જન્મદિન કે મરણતિથીએ વૃક્ષ વાવી તેને ઉછેરવા જોઈએ. સુખી સંપન્ન લોકોએ વૃક્ષદાન કરવું જોઈએ એટલે કે ૧૦૦થી માંડીને ૧૦૦૦ કે વધારે વૃક્ષો વાવી અને તેને ઉછેરવાની તમામ જવાબદારી ઉઠાવી તે માટેની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ લોકોએ સામાજિક પ્રસંગો, તહેવારો અને ઉત્સવોમાં વૃક્ષ ઉછેરવાના સંકલ્પો કરીને તે માટેના પ્રયાસ કરવા જોઈએ. વૃક્ષ ઉછેર અને વૃક્ષ વિકાસ દ્વારા સઘન વનીકરણની ઝુંબેશ વ્યાપક રીતે સંકલિત, સમન્વિત અને સમર્પિત પ્રયાસો દ્વારા વેગવાન બનાવીને વનવિસ્તારના ૩૩ ટકા લક્ષ્યાંકને હાંસલ કરવો જોઈએ. સીમેન્ટના જંગલો વધી રહ્યા છે ત્યારે તેના કરતા બમણા નવા કુદરતી જંગલોનું નિર્માણ કરવું જોઈએ. પ્રદૂષણથી મરતા મરતા જીવવા કરતા વનવિકાસ દ્વારા તંદુરસ્ત અને આનંદપ્રદ જીવન જીવીએ ગ્રામરાજ્ય દ્વારા રામરાજ્યના બાર વિકાસ મણકાઓ ઘણાં ચંિતન અને મનન પછી નક્કી કર્યા છે. તેમાં વનીકરણ પણ છે તો ચાલો આજે વનવિસ્તાર અને વિકાસ દ્વારા સાચા અર્થમાં 'ગ્રામરાજ્ય દ્વારા રામરાજ્ય'નું સંસ્થાપન કરીએ.

ખુબજ સરસ અને વિચારણીય ..વિષય છે ... અને આજે આ ..વિષય વિષે મને જ્યારે બોલવાની તક મળી છે ત્યારે ..પ્રથમ તો હું .જ્ઞાન અને શક્તિ ..બંને વિષે આપને થોડું .....જ્ઞાન એટલે કે કેળવણી ..અર્થાત શિક્ષા ...અને શક્તિ ...એટલે કે બળ ..તાકાત ..પ્રભાવ ...જ્ઞાન શક્તિ અર્થાત ..કેળવણી .. શિક્ષા .... નું બળ ..તાકાત ..પ્રભાવ ..

માણસની ઘણીખરી કેળવણી, મુખ્ય કેળવણી તો એના બચપણમાં જ પૂરી થાય છે. બાળકનું ચારિત્ર્ય ઘડાય છે તે તો મા-બાપના ખોળામાં, ઘર-આંગણની રમતોમાં અને શેરીના બાળગોઠિયાઓની સોબતમાં... બાળશિક્ષણતો છે માણસના હૃદયમાં ફૂટી નીકળતો શૂચિ વાત્સલ્યનો કુવારો. બંગાળીમાં એક પંક્તિ છે : 'પ્રિયતમ ખોકા રે આમાર' અમારો પ્રિયતમ છે બાળક. બાળકની કેળવણીનું માધ્યમ શું, સાધન શું ? અહીં તો સાધન અને સાધ્ય એક જ છે. બાળકને આનંદ દ્વારા કેળવવાનું છે, અને કેળવણી દ્વારા એના-આનંદ-સ્વરૂપને વ્યક્ત થવા દેવાનું છે. (ઉમાશંકર જોશી)

શિક્ષણના ત્રણ પાયાના સિદ્ધાંતો છે. પહેલો એ છે કે બાળકને કંઈ જ શીખવી શકાતું નથી. તે બધું જ જાતે શીખે છે. શિક્ષણનું કાર્ય બાળકના મગજમાં કોઈ પણ ચીજ ઠોકી બેસાડવાનું નથી પણ માત્ર મદદનીશ અને માર્ગદર્શક બનવાનું છે. બીજો સિદ્ધાંત એ છે કે બાળકના વિકાસની બાબતમાં તેના અભિપ્રાયને સર્વોચ્ચ પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ. કોઈ વાલી અને શિક્ષક કોઈ વિદ્યાર્થીને બળજબરીથી કોઈ વિષય ભણાવવાની કોશિશ કરે તેનાથી બાળકના માનસને સુધારી ન શકાય તેવું નુકશાન થાય છે. ત્રીજો સિદ્ધાંત એ છે કે શિક્ષણમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવને સૌથી વધુ મહત્વ આપવું જોઈએ. વિદ્યાર્થીને જે છે ત્યાંથી શરૂ કરી જે હોવું જોઈએ ત્યાં સુધી લઈ જાય તે જ ખરો માર્ગદર્શક. (શ્રી અરવિંદ)

કેળવણીનું પણ એવું છે. પહેલાં પ્રાથમિક કેળવણી બધાને મળતી. તેમાં પોતાના ધંધાનું સામાન્ય જ્ઞાન અને થોડું અક્ષરજ્ઞાન હતું. માધ્યમિક કેળવણીમાં માણસો ધંધાનું થોડું શાસ્ત્ર શીખતા; તેમાં સમાજમાં ભેગાં મળીને જીવવાની કેળવણી મળતી હતી. ઊંચી કેળવણીમાં સમાજથી પર જઈને આત્મા શું ? હું શા માટે જન્મ્યો ? મારી ફરજ શી ? હું ક્યાં જવાનો છું ? વગેરે જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હતો. જે આ ત્રણે પ્રકારમાંથી કોઈ પણ જાતની કેળવણી ન લે, તે અસંસ્કારી ગણાતો. જ્ઞાન લેવાની રીતો ત્રણ હતી: એક

સેવા કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને; બીજું પોતાનું જ્ઞાન આપીને-બીજા પાસેથી જ્ઞાન લઈને; ત્રીજું ધનને બદલે જ્ઞાન લઈને; આ ત્રીજી રીતે કનિષ્ઠ ગણાતી. વળી ઊંચી કેળવણી તો નિઃસ્વાર્થી પાસેથી મળી શકે. એવા ગુરુઓ પણ હતા કે, જે શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાતા. શ્રોત્રિય એટલે સાંભળેલું બરાબર કહી બતાવે; એટલે કે જે સમજ્યા છે, તે બરાબર રીતે બીજાને સમજાવી શકે, અને બ્રહ્મનિષ્ઠ એટલે જે જ્ઞાન સાથે ઈશ્વરમાં, આત્મામાં તલ્લીન થયો હોય. આવા શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુ પાસેથી ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવવા માટે શિષ્ય નમ્ર ભાવે હાથમાં સમિધ લઈને જતો. ગુરુ પવિત્ર જીવન જીવનારા હતા. અને તેમનામાં જ્ઞાન આપવાની આવડત પણ હતી.

બીજા વર્ગની કેળવણી-માધ્યમિક જ્ઞાન એટલે કે સેવા લે અને જ્ઞાન આપે. જેમ ઋતુપર્ણ રાજાને ત્યાં નળરાજા બાહુકવેશે રહ્યા હતાં. એક વખત ઋતુપર્ણને સ્વયંવરમાં જવાનું હતું અને અમુક સમયમાં જ પહોંચવાનું હતું, ત્યારે તેનો રથ હાંકનાર બાહુક સિવાય બીજો કોઈ ન હતો. બાહુક અશ્વવિદ્યામાં કુશળ છે, તેની રાજાને ખબર નહિ, પણ નિરુપાયે તેણે તેને લીધો. તેણે માંદલા ઘોડા લીધા. રાજા અકળાયો, પણ ઉપાય ન હતો. નળરાજાએ બાહોશીથી પવનવેગે રથ હાંક્યો; તેથી રાજા બહુ ખુશ થયો અને તેથી તેની અશ્વવિદ્યા વિષે તેને ખૂબ માન થયું. વચ્ચે એક ઠેકાણે તે વિસામો લેવા થોભે છે; ત્યાં રાજાએ નળને કહ્યું, 'આ ઝાડ પર કેટલાં પાંદડાં હશે ? નળ કહે, એ કંઈ ગણી શકાય ખરાં ? રાજાએ પાન ગણીને કહ્યાં; એટલે નળને થયું કે, હું માનતો હતો કે, રાજાને કંઈ આવડતું નથી, પણ આ તો બહુ હોશિયાર છે. તેણે પૂછ્યું, કે તમે શી રીતે ગણ્યા તે મને શીખવો. રાજાએ કહ્યું કે આ માંદલા ઘોડાથી તે રથ કેવી રીતે પવનવેગે હાંક્યો, તે મને શીખવ.' આમ બન્ને અરસપરસ શીખવે છે. એવી રીતે જે પોતાનું જ્ઞાન બીજાઓને આપે અને બીજા પાસેનું જ્ઞાન પોતે મેળવે તે મધ્યમ પ્રકારનું જ્ઞાન થયું.

ત્રીજા પ્રકારનું એટલે કનિષ્ઠ પ્રકારનું જ્ઞાન એ કે દામ આપીને તે લે; પણ અંદરથી-હૃદયના ઊંડાણમાંથી પ્રેમનો ઊભરો આવે અને શિષ્યને તે વખતે ભણાવે, તેવું ભણતર મેળવનાર ભાગ્યશાળી ગણાય. આજે ઉચ્ચ કેળવણી તો ગઈ જ. મધ્યમ પ્રકારની કેળવણી પણ નહિ જેવી જ રહી છે; અને બધે કનિષ્ઠ પ્રકારની કેળવણી રહી ગઈ છે; એટલે સ્થૂળ કેળવણી રહી છે. જ્ઞાન મેળવવાનું ખરું સ્થાન હૃદયના ભાવ હોય છે. આજે એવા હૃદયના ભાવનું ભણતર ખોળ્યું મળતું નથી.

કૂવાનું પાણી હોય છે, તે કાઢ્યે ખૂટતું નથી. જેમ તેમાંથી પાણી કાઢો, તેમ વધુ નિર્મળ પાણી પૂરજોસથી બહાર આવે; કેમ કે તે પાણી પાતાળમાંથી આવે છે. પણ ટાંકુ ભરી રાખ્યું હોય, તેમાંથી પાણી ન વપરાય તો બગડી જાય અને વપરાય તો ખૂટી જાય. આજનું શિક્ષણ ટાંકાના પાણી જેવું છે. શિક્ષકો હસતાલ પાડે

તો મા-બાપનું રૂંવાડું ય ફરકતું નથી કે મારો છોકરો જ્ઞાન વગરનો રહી જશે. આવી લાગણી કોઈને થતી નથી. ટાંકાની આવી કેળવણીને કારણે સદાચારી માણસોનો પાક અટકી ગયો. હિંદને એ બહુ ભારે નુકશાન થયું છે. સદાચારના જ્ઞાનથી વંચિત રહ્યા, તેની આપણને ભારે ખોટ પડી. આવી ઊંઘી કેળવણી લેવા માટે પૈસા પણ ખૂબ વાપરવા પડે છે. અને જેની પાસે એટલા પૈસા ન હોય, તે એ ન લઈ શકે. એ રીતે બહુ જ થોડા એવી કેળવણી લઈ શકે છે.

આજે નિશાળમાં ગુરુ-શિષ્યના સંબંધો કેવા છે ? બન્ને જણ એકબીજાના હરીફો ન હોય, તેમ તેમની વચ્ચે કજિયા થાય છે. ગુરુ માટે શિષ્યને કંઈ માન નથી. શિષ્યના જીવન સાથે ગુરુને કંઈ સંબંધ નથી. તે પાંચ કલાક નિશાળમાં હાજર રહે એટલે કર્તવ્ય પૂરું થયું સમજે છે. એની નજર હંમેશ પગાર તરફ રહે છે. જ્યારે વિદ્યાર્થી ફી આપે છે, એટલે તે વર્ગમાં ગમે તેમ વર્તવાનો પરવાનો મેળવી લે છે. પહેલાં ગુરુને અને તેમના વિદ્યાર્થીઓને રાજા પણ માન આપતા. તેમના સ્વાગત માટે સામા જતા, આજે તો જ્ઞાન અંદર પેસી ન જાય એ માટે શિક્ષક લાકડી લઈ નિશાળને દરવાજે બેસતા ન હોય એવું લાગે છે ! આજે વિદ્યાર્થીનું જીવન તપાસીએ તો તેનું જીવન તેનાં મા-બાપના કે તેના ગુરુના જીવન સાથે સંબંધ વિનાનું થઈ ગયું છે.

અત્યાર નું જ્ઞાન વધારે પડતા ભાર રૂપ બની ગયું છે ..વધારે જ્ઞાની એટલે કે ભણેલા મિત્રો .હવે .પોતાના જ્ઞાન ના અભિમાન માં ખરે ખર તેનો સંકુચિત એટલે કે કુંઠિત ઉપયોગ કરી .. એક અલગ જ વ્યવસ્થા માં ઢળવા લાગ્યા છે ..જેમકે

આજે ગામડામાં જઈને જોઈએ તો શું જણાશે ? ખરા કામની મોસમ હશે, મા-બાપ બધાં કામમાં રોકાઈ ગયાં હશે, ત્યારે ગામમાં ભણેલો છોકરો નવરો ફરતો જણાશે અથવા અખાડામાં દાવ ખેલતો હશે. તે ઘરના કશાય કામમાં નથી આવતો. તે બહારથી ભણીને આવે છે એટલે તેને ઘરનું ખાવાનુંય નથી ભાવતું; તેથી તે ઘેર રહેવાનું જ પસંદ નથી કરતો. ઘેર મા-બાપ પેટે પાટા બાંધી મહેનત કરી, કંઈક કમાણી કરે છે, તો છોકરો શહેરમાં જઈ ઉડાવે છે, ઘરની આવકથી પૂરું નથી થતું, તો ચોરી કરે છે; કોઈને છેતરે છે પણ તે પોતાના મોજશોખમાં ખામી આવવા દેતો નથી. આવો વિદ્યાર્થી બીજાનાં દુઃખનો શી રીતે વિચાર કરી શકે ? કેમ કે તે પોતાની જ જરૂરિયાતોનો ભૂખ્યો હોવાથી દુઃખી છે. પોતાનું સહેજ પણ જ્ઞાન તે મફત શી રીતે આપી શકે ? કોઈને રસ્તો બતાવવો હશે તોય જો તે અભણ હશે, તો પંદર વાત કરશે અને જરૂર હશે તો થોડે સુધી મૂકી પણ આવશે; અને ભણેલાને જો કોઈ પૂછશે, તો તે આંગળીથી બતાવશે કે પેલે રસ્તે જાઓ, આગળ પૂછજો. આગળ કોઈ મળે એમ છે કે નહિ, તેનો વિચારેય નહિ કરે, આજે તો મહેનત કરનારની કિંમત નથી અને લોકોને લૂંટવાની આવડતવાળો ડાહ્યો ગણાય છે. જો

તક મળ્યે કોઈનો પૈસો પડાવી ન લીધો હોય, તો તે બાધો ગણાય છે. યેન કેન પ્રકારેણ કમાઈ લાવે, તે ડાહ્યો ગણાય. ઓછામાં ઓછી મહેનતે વધુમાં વધુ કમાય તે હોશિયાર એટલે કે જ્ઞાની ગણાય ! આજે આપણે ક્યાં છીએ ?

ખરે ખર જ્ઞાન ને આપણે પચાવી શકીએ તો જ આપણે આ જ્ઞાન શક્તિ નો જીવન માં સદઉપયોગ કરી સર્વ નું કલ્યાણ થાય એવા કર્યો કરી શકીએ ...

નારી ભૂણ હત્યા - સમાજનું મહાકલંક

સને 1901 થી 2001 સુધીના વસતિ ગણતરીના પરીક્ષણ પ્રમાણે જોઈએ તો પુરુષોની સંખ્યા સામે મહિલાઓનું પ્રમાણ સાવ ઘટી ગયું છે . આ રીતે સ્ત્રીઓની સંખ્યા દિન - પ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે . તેનાથી ઘણી બધી સામાજિક સમસ્યાઓ જન્મે છે . દીકરી વિષે તો કહેવાય.....” સમગ્ર માનવીઓના સંબંધોમાં સૌથી પવિત્ર અને ગિરિ ઉંચેરો જો કોઈ સંબંધ હોય તો તે છે પિતા - પુત્રી કે માતા - પુત્રીનો.” સ્ત્રી ભૂણ હત્યા એ સમાજનો સળગતો પ્રશ્ન છે . સમાજની ખોટી માન્યતા અને લોકમાનસમાં રૂઢ થયેલ વિચારોએ જ સ્ત્રી ભૂણ હત્યાને સળગતો પ્રશ્ન બનાવી દીધો છે . ” નારી ભૂણ હત્યા ” એ સમસ્ત માનવજાત માટે મહાકલંક છે. ભૂણ હત્યાનો સિલસિલો આમ જ ચાલુ રહેશે તો વાંઢાઓની મોટી જમાત વધશે, બળાત્કાર જેવા જાતીય ગુના વધશે , સ્ત્રીઓની સલામતી ઘટશે અને કન્યાવિક્રય થશે . શું સ્ત્રી વિહોણી દુનિયાને આપણે કલ્પી શકીશું ? નહિ કારણ કે જો દુનિયામાં સ્ત્રી જ ન હોય તો સંસાર, વંશવેલો કશું જ સંભવિત નથી. જીવ જ જીવને જન્મ આપી શકે . મૃત પદાર્થમાંથી કદી જીવન ન સંભવે . તો દીકરીને સાપનો ભારો ગણનારા આવા લોકોને કહેવું જોઈએ .....

” દીકરી સાપનો ભારો નહિ, તુલસીનો ક્યારો છે ;

તે માં-બાપની સેવા કરનાર ઝળહળતો અવિરત તારો છે.”

આધુનિક યુગમાં ભૂણ હત્યાની ભયંકર બદી પ્રવેશી ગઈ છે. જેના કારણે આજે માનવ જાત અશાંતિના આરે આવીને ઉભી છે. ગર્ભપાત એ જીવતા મનુષ્યની હત્યા છે.

ગામેગામ અને શહેરમાં આવા માનવ હત્યાના કતલખાના ખોલવામાં આવ્યા છે . જ્યાં સુધી આધુનિક સુશિક્ષિત ડોક્ટરો, શસ્ત્રો સાથે સુસજ્જિત છે ત્યાં સુધી આ પ્રશ્ન વણ ઉકેલ્યો જ રહેશે . સાચું કહેવાય છે કે ડોક્ટરનો મતલબ ” ડોક કટર “. ડોક એટલે ગર્દન અને કટર એટલે કાપવાવાળા . તેમાં પણ ગર્ભ હત્યાની આધુનિક અનેક રીતો વિકસિત થઈ છે . આ તો આપણી વિજ્ઞાન કળાનો આધુનિક મહા અભિશાપ છે ! આ પરિસ્થિતિ સમગ્ર સ્ત્રીજાતિ માટે અપમાનજનક છે .

માતાના ગર્ભમાંથી માનવ-બાળ જ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ કેટલાયે લોકો દીકરી જન્મવાની હોય છે ત્યારે ગર્ભપાત કરાવી નાખે છે ! કાતર જેવું હથિયાર અંદર નાખીને જીવતા બાળકને તે વડે વીંધી નાખવામાં આવે છે. ગર્ભમાં તરફડતું બાળક લોહીલુહાણ થઈ અસહ્ય વેદના ભોગવી મૃત્યુને શરણ થાય છે. પછી એક

ચમચી જેવા સાધનની મદદથી બાળકના ટુકડા બહાર કાઢવામાં આવે છે. ખીમો થઇ ગયેલું મગજ, લોહી દદડતા આંતરડા, બહાર નીકળી પડેલી આંખો, દુનિયામાં જેણે પહેલો શ્વાસ નથી લીધો તેવા ફેફસાં, નાનકડું હૃદય, હાથ-પગ બધું જલદી બહાર કાઢીને નીચેની બાલદીમાં ડોક્ટર ફેંકી દે છે !! બાળકને અંદર તરફડીને મારી જવા માટે પૂરતો સમય પણ આપતો નથી. અંધારામાં તીર મારવા જેવું આ ઓપરેશન છે. જો કાતિલ ખૂનીઓ, ડાકુઓ, કસાઈઓ, આ દેશની ભૂણ હત્યાના બે-ચાર ઓપરેશનો જોઈ લે તો કદાચ તેઓ પોતાનો ધંધો છોડી દઈને સાધુ બની જાય.

આ કળિયુગનો આંધળો કાયદો કેવો છે ? કાયદો પણ ગર્ભસ્થ શિશુની રક્ષા કરી શકતો નથી. કાનૂને જ ગર્ભ હત્યા કરનારને યોગ્ય વૈદ્ય બનાવી દીધા છે. પરિણામ સ્વરૂપે ખુલ્લમખુલ્લા દુરાચાર, વ્યભિચાર, અને અનાચારને નિમંત્રણ મળી ગયું છે. યાહે તેટલા ઉઘાડે છોગે દુરાચાર કરી રહેલા વ્યક્તિઓ ‘ગર્ભ ફક્ત પંદર-વીસ મિનિટમાંજ પડી જશે’ તેવી જાહેર ખબરો પણ છાપે છે. ટી.વી. – રેડિયોમાં આવે છે, ફક્ત 150 રૂપિયામાં જ ઘણી સરળતાથી ગર્ભ હત્યા કરાવી શકાય છે. ગર્ભ હત્યા સરળ બની ગઈ છે. રસ્તા પર ચાલતી સ્ત્રી પણ આ કરાવી શકે છે. બે કલાકમાં તો ઘરે જઈ શકાય છે. માનો કે શાકભાજી ખરીદવા ન ગઈ હોય ! વિજ્ઞાનની ટેકનિકે આટલી બધી સગવડ ખૂબ સરળતાથી ઊભી કરી નાખી છે. તેમના માટે કહી શકાય.....

” निर्माणों के पावनयुगमें हम चरित्र निर्माण न भूले,

स्वार्थ साधनाकी आंधीमें वसुधा का कल्याण न भूले । “

ભારતીય સ્ત્રીઓ હજારો વર્ષના સંસ્કારના બળે ગર્ભપાતનું પાપ કરતાં ખચકાય છે. ત્યારે તેને સમજાવવામાં આવે છે હજુ તો શરૂઆત છે, તેમાં હજુ જીવ નથી. કોઈને ખબર પણ નહિ પડે. અને ભોળી સ્ત્રીઓ આ પ્રચાર જાળમાં ભરમાઈ જાય છે. કોણ કહે છે ગર્ભમાં જીવ હોતો નથી ! જીવ તો પહેલે જ દિવસથી, પહેલી જ ક્ષણથી હોય જ છે. જો જીવ ન હોય તો આટલો પણ એક બે ત્રણ મહિનાનો વિકાસ કેવી રીતે થાય ? આવી ગર્ભપાત કરવાની સલાહ આપનાર પૂજા ભક્તિ – દાન દેનાર બહેનો પણ, અચકાતી નથી. ક્ષણવાર માટે થાય કે આવી ધર્મી બહેનો નિર્દય કે ફૂર હોય ? બહેનોમાં જ્યાં સુધી આત્માનું જ્ઞાન પેદા નથી થતું ત્યાં સુધી આ બધું નકામું. માટે એક ‘માં’ પોતે જ પોતાની દીકરીની હત્યા થતી બચાવી શકે ! સ્વામી દયાનંદે પણ કહ્યું છે કે,

” ભારતવર્ષનો ધર્મ ભારતવર્ષના પુત્રોથી નહિ પણ પુત્રીઓના પ્રતાપે સ્થિર છે. ભારતીય સ્ત્રીઓએ પોતાનો ધર્મ છોડ્યો હોત, તો ભારતવર્ષ ક્યારનોયે નસ્ટપ્રાય થયો હોત ! “

વધુ મહત્વની વાત એ છે કે જ્યારે ગર્ભમાંના સંતાનની જાતિ નક્કી કરવાની હોય છે ત્યારે પતિ અને પત્ની બંને ડોક્ટર પાસે સાથે જ જાય છે અને જો દીકરી જન્મવાની જાણ થાય તો ગર્ભપાત પણ બંને મળીને કરાવે છે. આમ જેની સાથે સવિશેષપણે વાત કરવાની છે તે લક્ષ્યો ડોક્ટરની નજર સામે જ હોય છે. અને તે બંદી શ્રોતાજનોએ ડોક્ટર જે કહે તે સાંભળવાનું હોય છે અને તેની આજ્ઞાને માથે ચડાવવાની હોય છે. આવે વખતે ડોક્ટર પતિ-પત્નીની માંગણીને વશ થાય છે. અને પોતાના કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરે છે. આના બચાવમાં ડોક્ટરો કહે છે કે દેશમાં વસતિ વધારાને રોકવાની જરૂર છે તેમાં અમે મદદરૂપ થઈએ છીએ. એક વધુ સ્ત્રીને દુઃખી જીવન જીવવામાંથી રોકીએ છીએ. અને એક રોત્તી કકળતી સ્ત્રીની વિનંતીને માન આપીને તેના પર દયા કરીએ છીએ. બુદ્ધિજન્ય દલીલો કરનાર ડોક્ટરને પોતે યોગ્ય જ કરી રહ્યો છે તે લાગણી ધન કમાયાથી બળવત્તર બને છે. તેને કારણે તેઓ સ્ત્રીઓને મદદ કરતા હોય તેવો સ્વાંગ વધુ ચતુરાઈ પૂર્વક કરે છે. નારી ભૂણ હત્યાનું દુષણ સમાજમાં ઝડપથી પ્રસરી રહ્યું છે. આ સમસ્યા પર ગંભીર ચિંતન કરી તેના વિરુદ્ધ ઝુંબેશ ઉઠાવવા સૌએ સક્રિય થવાની જરૂર છે. આ ઝુંબેશમાં તબીબી ક્ષેત્રના નિષ્ણાંતોએ સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ મિલાવવાની તાતી જરૂર છે. દીકરી જન્મવાની છે તે જાણીને પતિ પત્ની ગર્ભપાત કરાવવાની ઈચ્છા દર્શાવે તો તેને અનૈતિક ગણી તબીબે જોરદાર વિરોધ કરવો જોઈએ. તેમને સમજાવવું જોઈએ કે દીકરીને ‘પરાયું ધન’ નહિ પણ ‘પોતાનું ધન’ સમજે. તબીબો સામાજિક સભાનતા જગાવવામાં મદદરૂપ બનવા જોઈએ. પોતાના દવાખાનામાં ‘ગર્ભપાત સ્વાસ્થ્ય માટે હાનિકારક છે’, ‘ગર્ભસ્થ બાલિકા હત્યા પાપ અને ગુનો બને છે’, જેવા પોસ્ટરો સ્થાનિક ભાષામાં લખીને ભીંત પર લગાવે. ” જેમ કે

“ દીકરો અમારો દીકરો, બૈરી લાવે ત્યાં સુધી,

દીકરી અમારી દીકરી, અમે જીવીએ ત્યાં સુધી. ”

” હૃદયે રાખી હાથ , વિચારો આપ ,

ભૂણ હત્યા છે , મહાપાપ . “

આવા સૂત્રો પ્રીસ્ક્રીપ્શન લખી આપવાની બધી જ સામગ્રી પર મુકવા જોઈએ. નારી ભૂણહત્યાની સ્ત્રીના મન અને શરીર પર થતી હાનિકારક અસરો અને વ્યાપક દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો લાંબા ગાળે સમાજ આખા પર થતી એની અવળી અસરો વિષે સરકારને સાહિત્ય સર્જવામાં તબીબો મદદ કરી શકે. શાળા-મહાશાળાઓમાં ભણતા કિશોર-કિશોરીઓને તથા તદ્દન અશિક્ષિત લોકોને પણ આ સમાજની હાનિકારક પ્રવૃત્તિ વિષે સમજ આપવા સાહિત્ય સર્જવામાં તબીબોએ સહાય કરવી જોઈએ. સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ જ્યારે શૈક્ષણિક શિબિરો, બેઠકો અને કાર્યશિબિરોનું આયોજન કરે ત્યારે ડોક્ટરો એમને મદદ કરી શકે.

આપણા સમાજના ધાર્મિક નેતાઓ આ કલંકને રોકવામાં સાથ આપી શકે. આપણા સમાજમાં પુત્ર જન્મને વધુ આવકાર્ય ગણવામાં આવે છે. તેની પાછળના કારણો છે : માત્ર પુત્ર જ પુન નામના નર્કમાંથી ઉગારે છે. માત્ર પુત્ર જ કુટુંબનો વંશવેલો આગળ વધારે છે. માતા પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં કેવળ પુત્ર જ સાચવે છે.

આ ત્રણ કારણોમાંનું પહેલું કારણ ધાર્મિક માન્યતાઓને લીધે છે. દરેક હિંદુ પુરુષ પુન નામના નર્કમાંથી છૂટવાની ઈચ્છા ધરાવે છે તેથી એ પુત્રની ઝંખના સેવે છે. આમ કરતા કરતા તે પુત્રી તરફ ઉદાસીન થઈ જાય છે. ને એની ગર્ભમાં જ હત્યા કરાવી નાખી નીચામાં નીચા નર્કને લાયક બને છે. કેમકે તે પોતાના જ ન જન્મેલા સંતાનની હત્યા કરાવે છે. આવું એ દેખીતી રીતે તો અહેતુક જ કરે છે કેમકે ઘણા બધાને એ વાતનો ખ્યાલ જ નથી આવતો કે ગર્ભપાત એક પાપ છે, હત્યા છે.

ધર્મગુરુઓ લોકોને સમજાવે કે પુન નામના નર્કમાંથી છૂટવા નવી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી તેઓ કેવું હીન કૃત્ય કરે છે. આવી સભાનતા લોકોમાં ધર્મગુરુઓ જગાવી શકે. આપણી દલીલ નવી ટેકનોલોજીના સંદર્ભમાં જરા જુદી રીતે પણ સમજાવી શકાય. હવે મૃતદેહોને વીજળી દ્વારા ભસ્મીભૂત કરવામાં આવે છે ત્યારે પુત્ર અગ્નિદાહ દે એવું થતું નથી. ધર્મગુરુઓએ આ વાત તેમના ભક્તોને ખાસ ધ્યાન પૂર્વક સમજાવવી જોઈએ.

” नर को नारायण करे जिसका मिलन महान

वह नारी जन पूज्य है, उससे है सुंदर जहान

कितना समजाये तुम्हे, करो न अब अपमान

सभी गुणों की खान है , नारी रूप महान । “

અસંખ્ય ગર્ભસ્થ બાલિકા-હત્યા અત્યારે થઈ રહી છે તે એ જ વાતની ઘોતક છે કે સદીઓથી સ્ત્રીઓના અસ્તિત્વ વિષે સમાજ ઉદાસીન રહ્યો છે આ સમાજનું મહા કલંક છે. શું આપણે સાથે રહીને નારી ભૂણ હત્યા વિરુદ્ધ ઝુંબેશ ઉઠાવી ના શકીએ ? સમાજમાં નારી ભૂણ હત્યાનું દુષણ ઝડપથી પ્રસરી રહ્યું છે. આ સમસ્યા પર ગંભીર ચિંતન કરી તે માટે સૌએ સક્રિય થવાની જરૂર છે. નારી ભૂણ હત્યા કરીને આપણે કેટલીયે મૈત્રેયી, ગાગી, લક્ષ્મીબાઈ, લતા મંગેસ્કર, કલ્પના ચાવલા, સુનિતા વિલિયમ્સ, કિરણ બેદી અને અન્ય મહાન વિભૂતિઓને ધરતી પર આવતા પહેલા જ મારી નાખીએ છીએ !!!

” પુરુષ ઘરનું આંગણું , નારી ઘરનો મોભ,

નારી શક્તિનું રૂપ છે , ન ભૂલો એના જોમ.”

સ્ત્રી ભૂણ હત્યા – સમસ્યાના ઉકેલો

નારી ભૂણ હત્યા સામેની આ ઝુંબેશમાં તબીબી ક્ષેત્રના નિષ્ણાંતોએ સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ મીલાવવાની તાતી જરૂર છે. જ્યારે પી – પત્ની જાતિ પરિક્ષણ માટે ત્યારે તબીબોએ પતિ – પત્નીને એવું સમજાવવા કોશિશ કરવી જોઈએ કે દીકરીને ‘ પરાયું ધન ‘ નહીં, પણ ‘ પોતાનું ધન ‘ સમજે, દીકરી જન્મવાની છે એ જાણીને યુગલ ગર્ભપાત કરાવવાની ઈચ્છા દર્શાવે તો એને અનૈતિક ગણી તબીબે જોરદાર વિરોધ કરવો જોઈએ.

ભૂણ હત્યા વિષયક સાહિત્ય સર્જવા તેમજ સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ જ્યારે શૈક્ષણિક શિબિરો, બેઠકો, અને કાર્યશિબિરોનું આયોજન કરે ત્યારે ડોકટરો એમને મદદ કરી આ સમસ્યાના ઉકેલ માટે સહાયરૂપ થઈ શકે.

દરેક હિંદુ પુરુષ ‘ પુન ‘ નામના નર્કમાંથી છૂટવાની ઈચ્છા ધરાવે છે. તેથી એ પુત્રની ઝંખના સેવે છે. આમ કરતા તે પુત્રી તરફ ઉદાસીન થઈ જાય છે_ ને એની ગર્ભમાં હત્યા કરાવી નીચામાં નીચા નર્કને લાયક બને છે. આવી સભાનતા લોકોમાં ધર્મગુરુઓ જગાવી શકે.

દીકરો – દીકરી એક સમાનની સંકલ્પના માતા – પિતા, સાસુ સહિત સૌ કોઈ સમજે સમજાવે તો સ્ત્રી ભૂણ હત્યાના મહાપાપનો સિલસિલો વધતો અટકે.

સ્ત્રી બાળકને આર્થિક બોજમાંથી આર્થિક સંપત્તિમાં ફેરવી નાખવામાં આવે તો આ દૂષણને અસરકારક રીતે મીટાવી શકાય.

સરકારે દીકરીઓ માટે અનેક વિધ સવલતો આપવી જોઈએ. જેવી કે, મફત કેળવણી, વધારાનું ખાદ્યાન્ન, કરરાહત, એક કે બે સ્ત્રી બાળક ધરાવતા ગરીબ માં બાપને ઘડપણમાં થોડી આર્થિક સહાય મળે, જેથી તેઓ પુત્રનો આગ્રહ જ ન રાખે.જો કે સરકારે જાતિ નિર્ધારણ સામે કાયદો કરીને અને તે અંગેના દવાખાના સામે કઠોર કાર્યવાહી કરવાનો માર્ગ અપનાવીને પણ સાચી દિશામાં પગલું તો ભર્યું જ છે. આ કાયદાઓનો કડક અમલ કરાવીને સ્ત્રી ભૂણ હત્યા ડામવામાં કેટલેક અંશે મદદ મળી રહેશે.શિક્ષિત અને સ્વાવલંબી સ્ત્રી જ સમાજમાં થતા અન્યાય સામે લડીને સમાન તક પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. આથી સ્ત્રી શિક્ષણનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ.

સમાજમાંથી બળાત્કારનું પ્રમાણ ઓછું થાય એ માટે સરકારે સ્ત્રીઓને લગતા સામાજિક સલામતીના કાયદા વધુ કડક બનાવવા જોઈએ. અને તેનો સઘન રીતે અમલ થાય તેવા તમામ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

આ સાથે સ્ત્રીઓ સ્વયં પોતાની જાતને અબળા ગણવાને બદલે સબળા સાબિત કરવા જુદો, કરાટે જેવા કસબો શીખીને સ્વયં પોતાની જાતનું રક્ષણ કરતા શીખે તે વર્તમાન સમયની તાતી જરૂરિયાત છે.

સામાજિક સ્તરે પણ ધાર્મિક અને સામાજિક સંગઠનોએ તેમની સામૂહિક શક્તિ કામે લગાડવી જોઈએ. અને સ્ત્રી ભૂણ હત્યાની અમાનવીય વૃત્તિ ડામવાનું કાર્ય પ્રથમ પસંદગીના ક્રમથી હાથ ધરવું જોઈએ.

ગુજરાતમાં પાટીદાર સમાજના લોકોએ વિરાટ સંમેલનો કરી સ્ત્રી ભૂણ હત્યા ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી, તે રીતે અન્ય સમાજના આગેવાનોએ સ્ત્રી ભૂણ હત્યા તેમજ દહેજપ્રથા જેવા દુષણોને ડામવા યોગ્ય પગલા લેવા જોઈએ.

જે કોઈ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ સ્ત્રી ભૂણ હત્યા સાથે સંકળાયેલી જણાય તો તેમનો સામાજિક બહિષ્કાર થવો જોઈએ.

ફિલ્મ એ દશ્ય – શ્રાવ્ય સાધન છે. સ્ત્રી ભૂણ હત્યા વિષયક ફિલ્મો અને ચલચિત્રો, જાહેરાતો બનાવી અસરકારક છાપ ઊભી કરી શકાય.

સ્ત્રીભૂણ હત્યા અટકાવવા સામાજિક સુધારાની તો જરૂર છે પણ તે પહેલાં સ્ત્રી જાગૃતિની ખૂબ જરૂર છે. ખુદ સ્ત્રીઓએ પોતે જ ‘ તું તારા દિલનો દિવો થાને ‘ એ ન્યાયે પોતાના તારણહાર બનવું પડશે. અને પોતાના અવિભાજ્ય અંશનું નિકંદન થતું રોકવું પડશે.

“એક શિક્ષિત તંદુરસ્ત દીકરી એટલે કે તંદુરસ્ત માતા, બરાબર એક તંદુરસ્ત સમાજ ” આધુનિક શિક્ષિત સમાજે તો આજે દીકરીને ઘણે અંશે અપનાવી જ લીધી છે. પરંતુ સામે પક્ષે જ્યાં શિક્ષણનો અભાવ છે, તેવા વિસ્તારોમાં હજી આજે પણ દીકરી એટલે ‘ સાપનો ભારો ‘ સમજવામાં આવે છે. આ બાબતે સમાજમાં ક્રાંતિ લાવવા સૌએ મંડી પડવું પડશે.

સમાજમાં ક્રાંતિ લાવવી પડશે. આ ક્રાંતિ તોડફોડ કરનારી લોહિયાળ ક્રાંતિ નહિ, પણ આ તો મૂલ્યોની ક્રાંતિ, જીવનમાં સ્વરૂપોની અને માળખાઓની ક્રાંતિ.....જનજાગૃતિ લાવવા ગામ ગામ ફરી, ઘેર ઘેર પ્રચાર કરી, સ્ત્રી – પુરુષની સંખ્યાનો રેશિયો જાળવવો એ ખૂબ જરૂરી છે.

સ્ત્રી ભૂણ હત્યાને અટકાવવા નીચેના કાર્યક્રમોનું આયોજન કરી લોકોમાં જાગૃતિ લાવી શકાય. જેમકે, સ્ત્રી ભૂણ હત્યા વિષયક ચિત્ર સ્પર્ધાઓ, નિબંધ અને વક્તૃત્વ સ્પર્ધા યોજવી, પ્રભાત ફેરી, શેરી નાટક, રોલ પ્લે જેવા લોક જાગૃતિના કાર્યક્રમો, પોસ્ટર સ્પર્ધા, રેલી, પરિસંવાદ, માતૃ – પિતૃ સંમેલન, સ્ત્રી જાગૃતિ અભિયાન

અને સંમેલન, સુત્રલેખન વગેરે.

કોઈ પણ સમસ્યાનો ઉકેલ તેના જ મૂળમાં જ હોય છે. આ માટે વ્યક્તિ, કુટુંબ, સમાજ, અને દેશમાં જો વૈચારિક પરિવર્તન ધીરજ અને ખંતથી લાવવામાં આવે તો મહદઅંશે આ સમસ્યાનું નિરાકરણ થઈ શકે.

સ્ત્રીભૂણ હત્યાના પ્રતિબંધિત કાયદાઓ

* ધી પ્રિ-નેટલડાયોગ્નોસ્ટીક ટેકનીક એક્ટ ૧૯૯૪ અન્વયે ગર્ભનું જાતીય પરીક્ષણ કરવા ઉપર પ્રતિબંધ છે.

* સ્ત્રીભૂણ હત્યાના પ્રતિબંધિત કાયદાઓ સ્ત્રીભૂણ હત્યાના પ્રતિબંધિત કાયદાઓ ગર્ભસ્થ શિશુ પુત્ર કે પુત્રી છે તે જાણવા માટે અલ્ટ્રા સોનોગ્રાફી, એમ્નીઓસેન્ટેસીસનો ઉપયોગ કરવો એ જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ થી કાનૂની રીતે સજાને પાત્ર ગૂનો બને છે.

* અલ્ટ્રા સાઉન્ડ પદ્ધતિથી સાધન-સામગ્રી ધરાવનાર તમામ દવાખાનાઓની નોંધણી કરાવવી જ જોઈએ તેમજ દવાખાનામાં કાયમી ધોરણે અંગ્રેજીમાં કે સ્થાનિક ભાષામાં સૂચના લખી હોવી જોઈએ કે " ગર્ભનું જાતીય પરીક્ષણ કરવાની કાનૂની મનાઈ છે. "

* ગર્ભનું જાતીય પરીક્ષણ કરનાર ડોક્ટર કે રેડિયોલોજીસ્ટને તેમજ તે અંગે પ્રોત્સાહિત કરનાર સગાં સંબંધીને પણ પાંચ વર્ષની કેદ અને રૂ. ૫૦,૦૦૦ /- સુધીનો દંડ થઈ શકે છે.

* પુત્રને જન્મ ન આપવા બદલ માતાને દોષ દેવો તે ખોટું છે. પુત્રને જન્મ આપવા બદલ y પ્રકારના રંગસૂત્રો જવાબદાર છે, જે ફક્ત પિતા જ આપી શકે છે. માટે સ્ત્રી પર અત્યાચાર કરવો એ પણ ગૂનો છે.

* ગર્ભનું પરીક્ષણ ફક્ત તબીબી કારણો જેવા કે શારીરિક વ્યાધિઓ અને જન્મજાત ખોડખાંપણ શોધી કાઢવા જેવા કારણો માટે જ કરાવી શકાય, ગર્ભસ્થ શિશુ પુરુષ છે કે સ્ત્રી તે જાણવા કરી શકાય નહિ.

* ઉપરોક્ત વ્યાધિઓના નિદાન માટે પ્રસૂતિ પૂર્વ પરીક્ષણ ટેકનિકનો ઉપયોગ પ્રજોત્પત્તિને લગતા દવાખાના,પરામર્શ કેન્દ્રો તથા પ્રયોગશાળાઓ જ કરી શકશે અને તે પણ ગર્ભ પરીક્ષણ ધારા અન્વયે નોંધાયેલ હોવા જોઈએ.

* ગર્ભ પરીક્ષણ સાથે સંકળાયેલ હોય તેવા દવાખાના કે કોઈ ડોક્ટર કે દવાખાના દ્વારા આ પ્રકારના ગર્ભ પરીક્ષણ કરવા અંગેની જાહેરાત થતી હોય તો આપના જિલ્લાના મુખ્ય જિલ્લા આરોગ્ય અધિકારીને તેની

તત્કાળ જાણ કરો.

આ સાથે સમાજમાં પ્રવર્તમાન દ્રષ્ટિકોણને બદલવાની જરૂર છે . કારણ કે એક સારો દ્રષ્ટિકોણ એ સુખી જીવનની કેડી કંડારી શકે તેમ છે ! તેથી કહી શકાય .....

” બદલાયે જો દ્રષ્ટિકોણ તો હર માનવ બદલાય શકે છે ;

દ્રષ્ટિકોણના પરિવર્તનથી અખિલ વિશ્વ બદલાય શકે છે.”

આજની શિક્ષણ પધ્ધતી

વર્તમાન સમયમાં શિક્ષણ એટલે કે વર્ષાન્તે આવતા કેટલા બધા પેપરોના સમુહ માટે આખું વર્ષ ભણ-ભણ કરવું. પરીક્ષાનું નામ પડતા જ બાલમંદિર થી લઈ પી.એચ.ડી. સુધી બધાને પરસેવો થવા મંડે. પરીક્ષાના આગલા દિવસોનું વાતાવરણ એટલું તંગ હોય છે કે વાત ના પુછો. બધા જ પોતપોતાની રીતે તૈયારીમાં લિન હોય છે કોઈ છેલ્લી ઘડિનું વાચન કરતું હોય તો કોઈ કાપલિ બનાવતું હોય. બધા જ પોતાની રીતે લડવા માટે હથીયાર સજાવતા હોય છે. ખરેખર આ સાચું શિક્ષણ છે ? ખરેખર આમા વિદ્યાર્થીનો વાક નથી પધ્ધતી જ એ રીત ની છે. અર્થશાસ્ત્રમાં ગરીબીની વ્યાખ્યા આવે છે તેને લાંબા લેક્યર ધ્વારા સમજાવવા કરતા વિદ્યાર્થીને ઝુપડપટ્ટીમા એક વાર જઈ બતાવવાથી સહેલાઈથી શીખવી સકાય છે. માણસે ક્યારેય યાદ રાખવા મહેનત નથી કરવી પડતી કારણકે બધું સ્વાભાવિક રીતે જ યાદ રહી જતું હોય છે. તમારે ક્યારેય તમારા રૂટીન વર્ક યાદ રાખવું પડે છે ? આ વસ્તુ એવી છે કે તે કેમ શીખવામા આવે છે યાદ રાખવામાં વાન્ધો નથી તેની રિત ખોટી છે. જ્યાં સુધી શિક્ષણ "નૈતિકતા, ઇમાનદારી, સચ્ચાઈ, આત્મવિશ્વાસ," જેવા ગુણો ના શિખવે ત્યાં શુધી આ પધ્ધતી નો કોઈ મતલબ નથી.

આજનું શિક્ષણ કેવું હોવું જોઈએ.

એક વાક્યમાં તેનો જવાબ આપવો હોય તો : તેને સફળ માનવ બનાવે તેવું હોવું જોઈએ. શિક્ષણને આજકાલ ઘણું મહત્વ અપાય છે, આપવું પણ જોઈએ. દુખની વાત એ છે કે ફક્ત શિક્ષણને જ મહત્વ અપાય છે. નહિ કે કેવું શિક્ષણ ? આજકાલનું શિક્ષણ મહજ અર્થોપાર્જનના હેતુસર આપવામાં અને લેવામાં આવે છે. જેનાથી મજબૂત સમાજ બનતો નથી. સારા ડોક્ટરો, વકીલો અને ઇજનેરો મળી જાય છે પરંતુ સારા માનવો ઉપલબ્ધ નથી. દેશની કમર ભ્રષ્ટાચારે તોડી નાખી છે. પ્રવર્તમાન શિક્ષણ પ્રણાલી માં કઈક ગડબડ જરૂર છે. લોકો કામચોર અને ભ્રષ્ટાચારને પોષનારા વધુ જોવા મળે છે. દેશ ચલાવવાવાળાની વાત તો તડકે મૂકો. દેશના હિતોનું ધ્યાન રાખે તેવા નાગરિકો આપણે જોઈએ છે, તે ખાલી ડિગ્રીથિ નહીં મળે તે ચોક્કસ છે.

સારા માનવ બનવા માટે આપણા ધાર્મિક ગ્રંથોમાં પુષ્કળ મસાલો છે. તેનો ઉપયોગ તો થતો નથી. આ ગ્રંથોમાથી અંધશ્રદ્ધાના તત્વો દૂર કરી જીવન ઉપયોગી મેસેજ આપતો અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરી પ્રથમ

ઘોરણથી તે કોલેજના છેલ્લા વર્ષ સુધી દાખલ કરવો જોઈએ. જેનાથી સારા પુત્ર, સારા પતિ, સારા નાગરિક કે જેનામાં રાષ્ટ્રહિતની ભાવનાઓ ભરપૂર હોય તેવા નાગરિકો બનાવી શકાય. ધાર્મિક શિક્ષણ સ્કૂલ કોલેજમાં કેમ ન આપી શકાય ? યોગ, ધર્મની વાતો, મારસિયલ આર્ટ કેમ ન શીખવી શકાય ? કુદરતી આફતો સામે કેમ બાથ ભીડવી તે કેમ ન શીખવી શકાય ? મજબૂત વ્યક્તિત્વ કેમ ડેવલપ કરવું તે કેમ ન શીખવી શકાય.? શું આપણે તેવા બાળકો બનાવવાના છે કે જે નાપાસ થવાની બીકમાં આત્મ હત્યા કરવા દોરાય ?

ફક્ત વ્યવસાયલક્ષી શિક્ષણથી ઉન્નત સમાજ નહીં બની શકે. વધુમાં આજના ટ્રેન્ડ મુજબ વિદ્યાર્થીને તેનામાં રહેલ ક્રિએટિવિટી અનુસાર નહીં પરંતુ માં-બાપની ઈચ્છા મુજબ ભણતરની લાઇન લેવી પડતી હોય છે. જે ખોટું છે. બીજું, અભ્યાસક્રમ ખુબજ લેન્થિ હોવાથી ગોખણપટ્ટી ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. જેના કારણે વિદ્યાર્થી પાછલું ભૂલતો જાય છે. આમ ક્રિએટિવિટીને દબાવવાથી “જીનીયસ” પેદા થતાં નથી. કહેવાતા આજના શિક્ષણના માપદંડો મુજબ આઈન્સ્ટાઈન ઠોઠ વિદ્યાર્થી હતા, તેવા ઘણા દાખલાઓ છે. માટે બાળકમાં રહેલ કુદરતી લગાવ અને રસને પારખીને તેને અનુકૂળ શિક્ષણ આપવું જોઈએ. તથા પ્રોજેક્ટ વર્ક આપીને તેની ક્રિએટિવિટી ખીલવવી જરૂરી છે. ટ્યુસનનો ભાર તો એટલો બધો હોય છે કે “ખલી” પણ તે ઊચકતા થાકી જાય. એક બીજનેસ બનાવી નાખ્યો છે. શિક્ષણ આટલું બધુ મોંઘું કેવી રીતે હોય શકે.? પછી તે ડિગ્રી મેળવીને લાલચમાં ફસાવાનો જ છે.

There is no end to education, the whole of life , from the moment you are born to the moment you die, is a process of learning: Jiddu Krishnamurti.

શિક્ષણ એવું હોવું જોઈએ કે મનુષ્યની માનવતાને સર્વોચ્ચ શિખરોએ પહોચાડે

પુસ્તકો જ સાચા મિત્રો

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. એરીસ્ટોટલનું આ વાક્ય સંપૂર્ણ સાચું છે. તે એકલો ભાગ્યે જ રહી શકે છે એકલતા તેને કોરી ખાય છે. એટલે તો તેને સંગી -સાથી – મિત્રની આવશ્યકતા પડે છે. મિત્ર વિનાનું જીવન સાચે જ રુક્ષ અને શુષ્ક પ્રતીત થાય છે. જેને સાચો જીગરી દોસ્ત નથી તેનું જીવન નિરર્થક છે જ સાથો સાથ તેના જેવો દુર્ભાગી બીજો કોઈ નહિ. સુખ દુઃખ, આશા નિરાશા, ચડતી પડતીમાં મિત્ર જ ઢાલ બની રહે છે. એમાયે ખાસ કરીને વિપત્તિના સમયે પડછાયો બની સહાયભૂત થનાર જ સાચો મિત્ર છે. માટે જ કહેવાયું છે કે “ A Friend in need is a friend indeed ” “ સંગ તેવો રંગ” અને “ સોબત તેવી અસર” ની કહેવતો માણસોની બાબતમાં સાચી હોય તે કરતાં પુસ્તકોના પરિપેક્ષ્યમાં વધુ યથાર્થ અને સત્યપૂર્ણ સાબિત થાય છે. મિત્રોની માફક પુસ્તકો પણ માનવીના જીવન ઘડતરમાં નિર્ણાયક છતાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. એક આદર્શ મિત્રની જેમ એક ઉત્તમ પુસ્તક મનુષ્યને સુખદુઃખમાં સાથ, સહારો અને સાંત્વન આપે છે. એક અંગ્રેજી ઉક્તિ યથાર્થ કરે છે “ A good book is mans friend, Philisopher and guide” પુસ્તકો જ આપણા સાચા મિત્રો છે. એમ કહેવામાં લેશમાત્ર અતિશયોક્તિ નથી.સ્વ. મણીલાલ દિવેદી એ સાચું જ કહ્યું છે કે “ આપણું વાંચન એ જ આપણા જીવનનું ખરું પ્રતિબંબ છે.” એન જ્ઞાની એ સાચું જ કહ્યું છે કે “ માણસ કોની સાથે રહે ચી અને શું વાંચે છે તે કહી એટલે તે કેવો છે તે કહી શકાશે.” આમ પુસ્તકોનું વાંચન આપણા જીવનનો માપદંડ છે.